

**Party Systems in
Western
Democracies**

SISTEMELE DE PARTIDE ÎN DEMOCRAȚIILE OCCIDENTALE DE LA ONTIC LA NORMATIV

GHEORGHE VOÎCU

The study is an analysis on political parties in western democracies with a view to emphasise their systemic organisation. The hypothesis of the work, which is confirmed, is that the democracy is not in the parties themselves, but between the parties, that is to say in their interactions; in short, the democracy is in the party system. There are 4 types of democratic and stable party systems, each of them having suitable features. In order to acquire and preserve the political stability and democracy, a party system must carry out some structural conditions. These are analysed. The conclusion of the study is that these conditions have a normative and predictive value, the four types of systems constituting so standards of analysis for the new democracies.

Introducere

În căutarea democrației: de la partide la sisteme de partide

Este greu de găsit, astăzi, un politolog care să nu lege în chip vital democrația de sistemul pluripartid, chiar dacă această relație este de îndată dublată de un set de precauții și condiții care elimină egalitatea celor doi termeni. Acest consens al politologilor de pretutindeni vizează, deci, o condiție a democrației - ceea ce a existenței prealabile a multiplicitatii de partide - considerată întotdeauna prioritara, fundamentală, indispensabilă, nu însă și suficientă în chip automat. Altfel spus, nu există democrație fără partide. Reciproca nu este însă de fiecare dată valabilă, căci partidele nu pot garanta - prin simpla lor existență - democrația¹. În ciuda precauțiilor și condițiilor de tot felul - vizând, bunăoară, standarde minime de cultură politică și, desigur, garanții constituționale - accentul cade totuși pe pluripartidismul politic. O teorie a democrației care să facă abstracție de existența partidelor este, în zilele noastre, inimaginabilă (o teorie a democrației ca proces socio-politic real; altminteri, în ipoteza în care democrația este înțeleasă ca ideal,

imaginariul teoretic poate lesne să ajungă, iarăși la utopie).

"Democrația nu poate să existe cu adevărat decât dacă indivizii se grupează în funcție de scopurile și afinitățile lor politice, adică numai dacă între individ și stat se inseră aceste formațiuni colective, fiecare reprezentând o anume orientare comună pentru membrii săi, un partid politic. Democrația este deci în mod necesar și invariabil un stat-de-partide (Parteienstaat)", afirmă unul dintre cei mai reputați constituționaliști ai secolului nostru, autorul constituției austriece din 1920². Exprimarea aceasta extrem de răspicată a rolului partidelor într-o democrație, care sacrifică - desigur, cu bună știință - toate precauțiile rutiniere ale politologilor pe altarul unei propozitii de o simplitate dezarmantă (statul democratic este un stat al partidelor), nu s-a vrut o provocare, așa cum adesea a fost considerată, ci o inevitabilă, chiar dacă banală, constatare, deopotrivă istorică, sociologică și constituțională. Căci dacă partidele sunt în societățile moderne - pentru a-l cita din nou pe același autor - "organe constituționale ale formării voinei statale", condițiile reclamate de politologi sunt îndeplinite și temerile lor rămân fără suport. "Partidocrația" este o vocabulă care poate da frisoane cătă vreme nu este reglată constituțional, altminteri, ca, această domnic a partidelor, este o realitate care sare în ochi în oricare din regimurile democratice rodate. Partidele îndeplinesc, la rigoare, o funcție constituțională sau constituțională, și aceasta nu numai în sensul strict literal. Cuvântul "constituuant" trebuie înțeles în acest context cu încărcătura semantică pe care i-o dădea sau, mai corect zis, i-o restabilea Theodore J. Lowi: "ceea ce este necesar pentru formarea întregului; ceea ce formează; ceea ce compune; ceea ce constituie"³. Numai astfel sensul restrâns capătă mai multă substanță: "O țară are o Adunare Constituantă pentru a-și elabora o Constituție. Constituția este cadrul, este

maniera în care un regim politic este organizat (...). Un partid care îndeplinește funcții constituante sau constituționale va avea - într-un chip manifest sau latent - un raport regulat și fundamental cu structura, compoziția și funcționarea regimului sau sistemului".

Și totuși, o asemenea abordare a partidelor, reductiv constituțională, are importante neajunsuri din perspectivă istorică și sociologică. Înainte de a fi o realitate de drept, care, în treacăt fie spus, nu a fost încă instaurată peste tot, nici măcar în toate țările democratice, partide au fost - și sunt - o realitate istorică și socială. Instituția partidelor politice a funcționat deci încătate de a avea recunoaștere constituțională, de unde supozitia logică a genezei ei trans-juridice; strict constituțional vorbind, formațiunile partizane au apărut și au funcționat o bună bucată de timp într-un mod - dacă i se poate spune așa - clandestin. Geneza partidelor politice moderne și instaurarea lor treptată erau totuși legate de rațiuni și prefaceri constitutionale, chiar dacă adesea într-o manieră indirectă, deși, la rigoare, cele sociologice prevalau. Așa stând lucrurile, protopartidele care s-au semnalat de-a lungul istoriei, din vremurile Romei antice și până în veacul trecut, pot fi interpretate ca o tendință naturală de structurare politică a societății, care trebuia să-și găsească - în cele din urmă - o recunoaștere juridică, constituțională. Născute în secolul trecut ca urmare a consacrării principiului reprezentativ și a extinderii dreptului la vot, partidele politice moderne apar ca o instituție menită să rationalizeze viața politică, să promoveze noi valori politice. Aceste noi formațiuni, denumite de Max Weber "copii ai democrației", țineau totuși de instituțiile preexistente. Partidele, percepute inițial ca niște bastarzi sau - cum le califica Alexis de Tocqueville, mai comprehensiv - "ca un râu inerent guvernelor libere"⁴, aveau să-și găsească legitimitatea juridică cu oarecare difi-

SISTEMELE DE PARTIDE ÎN DEMOCRAȚIILE OCCIDENTALE

cultate. Era o situație nu numai nouă, pe care dreptul pozitiv al timpului nu o mai întâlnisce, ci și una extrem de complicată din punct de vedere tehnic. Pierre Avril face o exactă descriere a acestei situații inedite din punct de vedere istoric: "Născute în cadrul regimului reprezentativ, partidele introduc un element perturbator în acest regim, din momentul în care iau forma modernă și se dotează cu o organizație extra-parlamentară. Problema care se punea atunci era aceea a articulării dintre partidul parlamentar integrat puterilor publice, unde el devenise o simplă rotație într-un mecanism, și organizația sa din afară. Oricât era de exterioară față de ordinea constituțională, această organizație nu contenea să-și revendice propria legitimitate, întrucât se considera pe sine ca fiind o expresie directă a cetățenilor care o formau. Trebuiau deci elaborate soluții proprii pentru a concilia cele două branșe (parlamentară și extraparlamentară - n.m.), al căror antagonisme putea să pună sub semnul întrebării legitimitatea regimului însuși. De aceea experiențele din Statele Unite și din Marea Britanie merită să rețină atenția; aceste două țări au cunoscut ascemenea tensiuni, dar ele au fost în cele din urmă depășite prin integrarea politică a partidului extra-parlamentar în instituțiile a căror funcționare o influență". Integrându-se regimului reprezentativ și obținând statutul intru-totul respectabil de auxiliar al democrației, partidele - arată mai departe cercetătorul francez - și-au dobândit legitimitatea. Dar și reciproca este la fel de valabilă: "Legitimitatea pe care partidele și-au câștigat-o din serviciul practicăi reprezentative a contribuit la fortificarea legitimității regimului reprezentativ însuși în privința exigențelor democrației: datorită partidelor, alegerile cetățenilor se exprimă într-o manieră mai eficientă, orientând guvernarea și sanctionându-i conduită mult mai direct decât ar fi făcut-o pura doctrină reprezentativă".

Este însă evident că integrarea

politică a partidelor nu este - și nici nu poate fi - totală. Ea reglementează doar - și "doar" nu înseamnă de loc "puțin" - modalitățile de concurență politică, cum a formulat Schumpeter, adică alegerea guvernantilor, alegere care - grăție partidelor - se rationalizează, în ciuda altor piedici, de natură formală îndeosebi, cu alte cuvinte, înțând de dificultățile codificării constituționale. "Partidele - observă Raymond Aron în *Democrație și totalitarism* - sunt esențiale pentru realizarea unei funcții a oricărui regim politic: alegerea guvernantilor. Legitimitatea tradițională, cea care este fondată pe naștere sau pe trecut, a dispărut; principiul legitimității, pe care îl reclamă aproape toate regimurile de astăzi, este cel democratic. Se spune: de la popor vine puterea, în popor rezidă suveranitatea. Ceea ce importă înainte de toate, în epoca în care suveranitatea democratică este acceptată ca evidentă, este modalitatea instituțională a traducerii principiului democratic. Partid unic sau partide multiple simbolizează două modalități caracteristice ale traducerii instituționale a ideii de suveranitate populară". Unicitatea sau pluralitatea partidelor devin astfel chestiuni esențiale pentru natura non/democratică a unui sistem politic. Simpla existență a unui singur partid (ori chiar inexistența oricărui partid, situație întâlnită în unele societăți, ca de exemplu în Nepal, și pe care a cunoscut-o și România în timpul dictaturii regale) sau, dimpotrivă, a mai multor partide într-o societate se constituie într-un criteriu fundamental pentru natura profundă a unui sistem politic, căci el deconspiră atitudinea guvernantilor față de conflictul social și politic. În primul caz, conflictul nu este recunoscut, în cel de-al doilea, el este considerat ca un lucru normal, lupta partizană căpătând astfel legitimitate. Regimul constituțional-pluralist, cum conceptualizează R. Aron regimul partidelor multiple care funcționează într-un cadru legal, se suprapune

democrației, în timp ce regimul partidului monopolistic, celălalt concept corelativ al reputatului politolog francez, se confundă cu totalitarismul. Negreșit că într-o asemenea perspectivă trebuie înțeles și conceptul lui Kelsen de "stat al partidelor".

În ciuda acestor constatări politologice recomfortante, onorabilitatea partidelor politice într-o societate democratică nu este asigurată în mod automat. Cine urmărește fenomenul partizan din democrațiile occidentale nu poate să nu observe că mediile intelectuale receptează partidele politice în general cu rezervă, uneori strategică, înțând de codul însuși al dezbatării de idei din aceste societăți, alteori însă cu vădită ostilitate. Atitudinea critică, nu de puține ori de o asprime ce depășește cu mult forța argumentelor puse în joc, pare să fie caracterul prevalent al răspunsului intelectual față de moravurile și funcțiile concrete ale multor partide. Campaniile electorale îndeosebi, susținute mai în toate cazurile cu mijloace care se abat de la rationalitatea democratică, punând în mișcare un întreg arsenal de marketing politic, dar și scandalurile curente din interiorul unor partide, din cauza unor rivalități inter-personale dar și din cauza dezvăluirii unor acte de corupție (legate, cel mai frecvent, de finanțarea unor partide prin procedee ilegitime, imorale sau chiar ilegale), sunt tot atâțea motive ale distanțării critice ale unor medii intelectuale față de partide, pe care însă tot ele le consideră ca fiind stălpul democrației. Într-un cuvânt, se poate aprecia că - dincolo de teoria politică - partidele nu au avut de-a lungul timpului și nu au nici astăzi o presă favorabilă lor. Chiar dacă în unele țări această trăsătură este poate mai ștersă, în altele, ca Franța sau Italia, ea este absolut evidentă. Mulți jurnaliști, dar și unii politologi rigoristi, în general conduși de tropisme ideologice extreme, nu numai că nu au adus elogii partidelor aflate în acțiune politică, dar au cultivat - metodic încă, așa s-ar părea - un scepticism ingrat

vizavi de ele, ignorându-le complet funcțiile democratice. Novicele est-european intr-ale democrației ar avea de ce să fie derutat. Căci toată lumea parc convinsă că nu poate exista democrație fără partide și, în același timp, partidele au parte, iată, de un tratament critic nemilos, de o severitate menită parcă să le desființeze. Dar est-europeanul derutat va trebui să-și explice un alt paradox care î se impunc de îndată: partidele nu-și diminuează credibilitatea publică în urma acestor tratamente. Dimpotrivă, ele ies cumva întărite din aceste încercări. Ceea ce s-a întâmplat la ultimele alegeri legislative din Italia (cele din 27 și 28 martie 1994), când s-a produs, cum apreciază unii analiști, poate prea grăbiți, "o "delegitimare" generală a sistemului de partide"¹⁰, comportă totuși și alte explicații¹¹; oricum, destrucțarea sistemului politic italian nu s-a developat încă toate semnificațiile, ceea ce face prematură o interpretare prea categorică. Dincolo însă de acest exemplu, cu totul izplat în istoria mai nouă a democrației, nu însă fără precedent (ceva întru-totul asemănător s-a întâmplat în Republica de la Weimar și în cea de-a patra Republică franceză), regula că partidele nu-și pierd prestigiul în urma tratamentului critic la care sunt supuse se verifică mai întotdeauna în lumea democratică occidentală. Mai mult, partidele par a avea chiar nevoie de aceste critice. Abia acum omul din această parte a continentului va înțelege, dacă va dori, că acest exercițiu critic neconvenit ține, la rigoare, de același mecanism care face posibilă existența însăși a partidelor. Se poate depista aici o funcție a societății civile, mereu nefierită în fața societății politice. Este, neîndoilenic, o funcție benefică. Reflectia critică de acest ordin ține deci de autoreglarea unei societăți, de metabolismul ei politic, într-un cuvânt, de democrație.

Sanctiunea negativă pare a fi, deci, adevăratul atu al unui sistem democratic. Într-un regim constituțional-

SISTEMELE DE PARTIDE ÎN DEMOCRAȚIILE OCCIDENTALE

pluralist mai important este "nu"-ul decât "da"-ul cetățenilor, căci prin intermediul negației electorale se poate realiza debarasarea pașnică de cei care guvernează într-un chip nesatisfăcător. Pentru Alain acesta este chiar criteriul democraticei: "Însuși sufragiul universal nu definește cătuși de puțin Democrația ... Un tiran poate fi ales prin sufragiu universal și nu este mai puțin tiran prin aceasta. Ceea ce este important, aşadar, nu este originea puterii, ci controlul continuu și eficace pe care guvernările îl exercită asupra guvernărilor"¹².

Dar, deși sanctiunea negativă este un test profund revelator pentru caracterul democratic al unui regim politic, ei trebuie să-i succeasdă, în cele din urmă, sanctiunea pozitivă, altminteri se intră într-un cerc vicios care erodează credibilitatea și legitimitatea regimului democratic. "Trebuie la o regularizare pozitivă, care cere alegerea efectivă a guvernărilor și a politicii, presupune reunirea unor condiții suplimentare, unele de natură instituțională (...), altelc ținând de structura unui sistem de partide capabil să degaje o alternativă. Acest aspect pozitiv nu este deci asigurat doar prin competiție; el are nevoie de combinarea unor factori care să permită voinței alegătorilor să se manifeste în mod clar și care să se traducă în guvernare"¹³.

Toate acestea țin de homeostasia unui regim democratic. Dincolo de acest răspuns global, este totuși de văzut în ce măsură unele critici la adresa partidelor au capacitatea de punе sub semnul întrebării pluralismului politic însuși. Problema aceasta merită toată atenția, cel puțin din perspectiva țărilor care experimentează de curând democrația, pentru că - după ce euforia începuturilor pluripartidismului s-a încheiat - ea începe să se pună cu oarecare acuitate în unele societăți postcomuniste. Experiența țărilor democratice ar putea fi de folos în această privință, pentru că ele au dat deja răspunsuri care s-au dovedit viabile la somațiile adversarilor regimurilor pluripartide. Acuzele îndreptate împotriva

partidelor, polimorfe în manifestările lor, se pot împărți, după întâia avută în vedere, în două mari categorii. Mai întâi, sunt acele critici, mai întotdeauna întemeiate, vizând moravurile și practicile non-democratice, câteodată chiar dezgustătoare, din interiorul unor partide, critici sintetizate de Roberto Michels în ceea ce el a numit "legea de fier a oligarhiei". "Legea sociologică fundamentală care domină ineluctabil partidele politice poate fi formulată astfel: organizația este sursa de unde se naște dominația aleșilor asupra alegătorilor, a mandatanilor asupra mandatașilor, a delegaților asupra celor care deleagă. Cine zice organizație zice oligarie"¹⁴. Această "lege" a fost revelată sociologului de situația momentană, de la începutul secolului nostru, a Partidului Social Democrat German, situație pe care a generalizat-o. Spectaculosul formulei - deși, desigur, nu numai acesta - i-a asigurat o perenitate cumva inertială; spre sfârșitul anilor '20 și în anii '30, când ofensiva intelectuală antidemocratică cunoaște în multe țări europene un veritabil boom politic, formula lui Michels devenise un fel de vulgata sociologică; mulți intelectuali europeni au trăit atunci un soi de "revelație", căci "vedeaau" înainte de toate neputințele democrației și, în consecință, o suspectau global de incapacitate (România poate fi dată iarăși ca exemplu: angajații antideocratice ale multor intelectuali de prestigiu cultural din epocă - Mircea Eliade, Constantin Noica, Nae Ionescu, Emil Cioran și atâția alții - s-au constituit într-un veritabil lobby pe lângă opinia publică pentru o soluție politică autoritaristă sau chiar direct pentru dictatură). Cu timpul, ea și-a pierdut din capacitatea de seducție, dar nu a dispărut niciodată; în Franța postbelică, de pildă, o mulțime de intelectuali - filozofi, sociologi, scriitori - a fost cuprinsă de aprehensiuni vizavi de viața politică clasică franceză și, prin ricoșeu, de conivenețe față de viața politică din "lagărul socialist", pentru ale

cărui abateri de la democrație aveau o largă comprehensiune, înțelegându-le "logica revoluționară" (un campion al acestui tip de "toleranță" a fost Jean Paul Sartre, al cărui prestigiu a contribuit la marxizarea multor intelectuali). Asprea judecată a lui Michels nici nu avea cum să dispară, din moment ce în multitudinea partidelor politice ea își găsea de fiecare dată măcar o confirmare. Mai mult, exegeti de marcă ai partidelor politice din zilele noastre par încă seduși, în ciuda obiectivismului lor general, de spectaculosul acestei formule. Maurice Duverger, bunăoară, partidolog celebru și cu incontestabile merite, împărtășește și el, chiar dacă într-un fel mai ocolit, ideea lui Michels: "Adversarii "regimului partidelor" vor găsi multe argumente în această lucrare (*Partide politice* - n.m.). Organizarea partidelor politice nu este în mod cert conformă ortodoxiei democratice. Structura lor interioară este în mod esențial autocratică și oligarhică"¹³. În ciuda tuturor măsurilor de precauție pe care autorul și le ia pentru a asigura obiectivitatea cărții, se simte totuși în acest studiu - care rămâne, oricum, antologic, inherent punct de referință - o jubilație de stânga atunci când sunt inventariate slabiciunile partidelor (fără îndoială că marxizarea endemică a Parisului intelectual este una din explicațiile acestei jubilații).

"Modelului birocratic" acuzat i se va opune, de către S.Eldersveld, "modelul stratarhic". Conform acestuia din urmă, un partid politic este mai degrabă un ansamblu deschis, atât la bază cât și la vîrf, nedefinit și slab structurat¹⁴, nefiind nici pe departe atât de malefic precum îl prezintase Michels. Rațiunile acestei plasticități a partidelor într-o democrație (pentru că în totalitarism legea lui Michels este verificabilă de fiecare dată) tin, desigur, de competiția politică; cu alte cuvinte, dacă un partid vrea cu adevărat să devină competitiv, să câștige cât mai multe voturi, el este obligat să adopte înnoirea stratarhică, altminteri se condamnă singur la margi-

nalitate sau chiar la dispariție. Replica lui S.Eldersveld a făcut să diminueze cu timpul critica de factură micheliană, cel puțin în studiul politologic al partidelor.

Nu același lucru se poate spune însă despre a doua categorie de acuze, care vizează și ea - într-un chip încă mai direct decât prima - substanța însăși a pluralismului politic. Criticii din această categorie, deși de sorginte în general politică, nu politologică, precum cei din prima categorie, sunt încă mai corozivi cu partidele politice, ei mergând până la intoleranță deplină. Fie că sunt ultranationaliști, fie că sunt ideologi ai stângii revoluționare, uneori chiar ai apolitismului, ei încriminează partidele ca "divizori" ai societății sau ca "paraziți". Emblematică în această privință rămâne "critica" prin care Hitler a vituperat partidele în cuvântarea sa din 30 ianuarie 1934: "Timp de 70 de ani aceste partide au trăit în corpul poporului german... Ele păreau nemuritoare... Au dominat legislația germană în interesul lor... Acest Reich putea să piardă un război, dar partidele nu erau cu nimic afectate. Poporul german putea să fie privat de libertate, dar partidele nu stăruiau decât asupra drepturilor lor. Ei bine, bărbați ai Reichstag-ului german! Într-un an de la Revoluția național-socialistă, noi am răsturnat partidele și, nu numai că le-am frânt puterea, dar le-am eliminat și extirpat din poporul nostru german"¹⁵. Asemenea cuvinte se rosteau în acea perioadă nu numai în Germania, ci și în Italia, Spania, România. Tot raționamentul lor, pornit de la supozitia că partidele multiple divid inexorabil societatea, ajungea la concluzia că partidul unic este singurul în măsură să restabilească și să cultive unitatea socială. Aceasta atunci când oratorul găsea că trebuie să respecte minime rigori logice de derivare a propozițiilor. Deseori însă această cerință minimală nu era respectată. Iată, de pildă, ce susținea în cameră Corneliu Zelea Codreanu în 1931: "Democrația văzută din afară ne dă impresia unei

SISTEMELE DE PARTIDE ÎN DEMOCRAȚIILE OCCIDENTALE

vaste complicități la fărădelege. Concluzia: democrația este incapabilă de autoritate. Și încă ceva. Declar aici că democrația este pusă în slujba marci finanțe naționale sau internaționale jidovești¹⁹. Și, chiar dacă politicienii au fost motorul acestei idei, s-au găsit destui intelectuali care să "teorețizeze" chestiunea, astfel că ideea a părut să capete câteodată aparență onorabilității academice".

Într-o formă sau alta, cei care atacă frontal rațiunea de a fi a partidelor politice recurg și astăzi la o argumentație ascimănătoare. Chiar dacă în zilele noastre argumentul forte pentru a desființa partidele cade pe inadecvarea lor în realitățile sociale ale unei țări, fiind considerate forme politice străine mentalității tradiționale autohtone și, din această pricină, corupătoare, esența acuzei rămâne aceeași: partidele politice sunt divizori ai societății și, totodată, profitori ai acestei împărțiri. Faptul că pluralismul politic instituționalizat prin partide dă expresie pluralismului natural de opinie politică existent într-o societate, oricare ar fi aceea, că unanimitatea este o himeră și o înșelătorie totalitară, așa cum istoria acestui secol a dovedit cu prisosință, nu contează cătușii de puțin în față acestor critici. Iar argumentele puse la dispoziție de studiile de sociologie politică, demonstrând că încadrarea într-un partid este mai strâns corelată cu alte forme de asociere voluntară decât neîncadrarea (cu alte cuvinte, omul politic este - dacă se poate spune așa - mai social)²⁰ sunt total ignorante.

Dincolo însă de contra-argumentele la obiect, care fac neputincioase ascimenea acuze, ambele direcții critice comit o eroare de metodă și de fond: ele concep democrația ca însumare mecanică de mici democrații. Democrația lui Roberto Michels și concluzia sa, anume că nu există democrație în societățile occidentale pentru că nu există democrație în sănul partidelor, pierde din vedere un fapt esențial: democrația nu se găsește atât în structuri cât

în interacțiuni. Schattschneider a dat acestei idei o formulare memorabilă: "Democrația nu rezidă în partide, ci între partide"²¹. Deci, nu atât partidele ca entități contează, cât relația dintre ele, relație care - din punctul de vedere al exigențelor democratice - depășește calitățile lor intrinseci.

Iată de ce se poate afirma că partidele participă la funcționarea unui regim democratic grație unor mecanisme care, la rigoare, le scapă. Explicația acestui fapt nu este numai sistemică, nu consistă numai în faptul că întregul este întotdeauna ceva mai mult, uneori chiar altceva, decât părțile care îl compun, ci are și o rațiune ontologică. Partidele sunt obligate să adopte legea stratarchical din rațiuni strict existențiale, căci ele sunt înainte de toate relații între societate și stat, conexiuni între societatea civilă și societatea politică. S-a spus că partidul este ca o trinitate și că vocația uneia dintre "persoanele" sale (asociația) este de a se interpune între celelalte două, care se situează în cîmpuri diferite de cel al organizației: alegătorii, pe de o parte, aleșii, pe de alta. Este motivul pentru care Pierre Avril susține că "la limită, am fi tentați să spunem că viața interioară a partidelor, manipulările și intrigile care se derulează înăuntru lor pot fi neglijate, pentru că prin comportamentul electorilor și al aleșilor lor ele trebuie să se supună exigențelor unei competiții pe care nici o reglementare n-ar fi în stare să îllocuiască"

Dacă democrația nu rezidă atât în părți cât în întreg, atunci sistemul de partide capătă o importanță extraordinară. Supremația sistemului în raport cu partidele componente răspunde apoi ambelor direcții critice arătate mai înainte, pentru că, pe de o parte, recuperează la nivel global unitatea socială amenințată prin aşa-zisa "divizare" și luptă partizană, iar, pe de altă parte, face superfluo existența tendințelor oligarhice și biocratice la nivelul părților afăta vreme

cât ceea ce conținează este imperativul strataric, consecință inevitabilă a concurenței politice.

Că partidele se subordonează unei organizări sistemică o dovedește existența însăși, stabilită, de durată lungă, a cătorva tipuri de sisteme. Organizarea pluripartidă de ansamblu are o considerabilă continuitate, dovedindu-și astfel încă o dată supremația în raport cu formațiunile componente: acestea pot dispărea, se pot transforma, se pot alia și.m.d., dar sistemul de partide dăinuie dincolo de efemeritatea sau metamorfozele partidelor. Numărul limitat al acestor sisteme, precum și faptul că ele sunt reductibile la câteva tipuri cu caracteristici inconfundabile - fără ca prin aceasta să fie infecțată regula fundamentală a jocului politic democratic - sugerează ființa fiecărui sistem: Bipartidismul "perfect" sau "pur" (à l'anglaise), sistemul "două partide și jumătate", multipartidismul cu partid dominant și multipartidismul "pur"²³ sunt cele patru tipuri de sisteme de partide stabile în timp și viabile, verificate democratic. Deși, teoretic, s-ar putea imagina și altele - cum ar fi, bunăoară, sistemul tripartid "pur" sau sistemul cu două partide masiv inegale - cercetătorii au constatat că singurele sisteme care funcționează pe durate istorice lungi sunt doar acestea patru, fără parte având o inerție considerabilă, care în multe cazuri se confundă cu însăși istoria națională respectivă a pluripartidismului. Singurul caz de schimbare notabilă, dar evolutivă, a sistemului este cel al Germaniei, explicabil pentru o țară care a trebuit să se reconstruiască complet din punct de vedere politic și care, mai nou, a cunoscut experiența inedită a unificării (cazul Italiei nu infirmă supremația sistemică; când se vorbește de delegitimarea sistemului de partide, așa cum o face Andrea Manzella²⁴, se are în vedere părțile componente, partidele însăși, nu însă și regula ansamblului sistemic). Concluzia lui Jean Blondel, care a întreprins un studiu

fundamental în această chestiune, merită toată atenția: "Cele patru grupe structurale sunt, deci, singurele care există în societățile occidentale (...). Analiza țărilor occidentale degajă ideea că aceste patru grupe structurale constituie puncte de echilibru spre care societățile tind într-un chip cvasiamat, dar după o evoluție destul de lentă"²⁵.

Ideea întăriertă a sistemului de partide în raport cu partidele componente, solid argumentată pentru democrațiile rodate istoric, nu are aceeași valoare pentru țările central și est-europene. Tendința supraordonării partidelor de către sistem este depistabilă și aici, ceea ce nu poate fi decât confortant, dar ca nu se manifestă cu aceeași eficiență, nu mai are aceeași siguranță de sine ca în țările cu democrație rodată istoric. Sunt mai multe motive care determină această stare de incertitudine. În primul rând este un motiv legal de geneza partidelor politice în societățile postcomuniste, geneză fundamentală diferită de cea fenomenului partizan în țările Europei occidentale și în America. Căci, dacă în cazul din urmă începuturile pluripartidismului sunt legate strâns de instituțiile preexistente, în special de regimul reprezentativ, partidele astfel apărute fiind - cum le-a numit Maurice Duverger - "partide de creație interioară"²⁶, această organicitate le lipsește cu totul partidelor din societățile ce au cunoscut îndelung totalitarismul, care s-au născut în exteriorul sistemului totalitar și în conflict cu acesta, motiv pentru care ele au apărut într-o manieră explozivă și haotică, în care se amestecă necesitatea politică și voluntarismul. În al doilea rând, dar legat oarecum de primul, este un motiv istoric sau, mai corect zis, temporal: sistemele de partide din estul Europei nu sunt încă îndeajuns de stabilizate - și nici nu aveau cum să fie - pentru a-și impune supremația și procedura politică.

Apoi, dacă această întărire a ansamblului partizan funcționează irepro-

SISTEMELE DE PARTIDE ÎN DEMOCRAȚIILE OCCIDENTALE

șabil acolo unde regulile pluralismului politic sunt respectate, unde instituțiile democratice sunt definite și eficiente, unde valorile democrației sunt social împărtășite, este evident că în societățile postcomuniste aceste condiții nu sunt automat satisfăcute. Sistemele de partide din țările Europei centrale și de est au, deci, o precaritate de fond, sesizabilă prin instabilitatea lor, prin modificările structurale și de pondere care se produc de la un an la altul, situație explicabilă fie și numai admisând punctul de vedere al lui Blondel - prin simplul factor al timpului. Caracterizate prin proteism și prin basculări imprevizibile (cine și-ar fi putut imagina acum cinci ani că stânga va recupera atât de rapid în țări ca Polonia, Ungaria, Lituania?), aceste sisteme de partide nu pot asigura, prin ele însăși, garanțiile democrației, așa cum se întâmplă în societățile occidentale, deși o parte din aceste garanții funcționează (a se vedea alternanța la putere din țările citate). Pluripartidismul rămâne, fără îndoială, indispensabil pentru evoluția democratică a acestor societăți, dar structurarea sa are în mod inevitabil un grad de insuficiență care îl face mai puțin eficace, mai puțin sigur de rolul său. Cu alte cuvinte, sistemul de partide dintr-o societate recent eliberată de un totalitarism de lungă durată este un organism încă fragil, care se poate frângă cu relativă ușurință dacă e supus unor încercări antidemocratice. El nu are și nu poate avea, deocamdată, imunitatea unui sistem occidental și, în consecință, nu poate lupta la fel de eficient cu "virusii" (mai ales totalitari, cu o "rădăcină", precum se știe, atât de rezistentă) ce l-ar putea ataca. Iată de ce garanțiile democratice trebuie să vină deopotrivă de la sistem și de la partidele care îl compun, calitatea acestora din urmă fiind foarte importantă (mai ales acum, în această fază de tranziție generală, când întregul sistem pluripartid este în curs de așezare). Prezența, cantitativ chiar redusă, pe eșchierul politic al unei țări

postcomuniste, a unor partide ultra-naționaliste și/sau de altă extracție totalitară (hibridul politic național-comunist) poate să afecteze profund homeostasia sistemului de partide (în primul rând prin aceea că aceasta nu se poate cristaliza, nu-și poate găsi o formulă stabilă de existență). În plus, oscilațiile atitudinale de mare amplitudine ale opiniei publice pot zgudui sau chiar zădărniți așezarea ansamblului pluripartid (este sesizabilă, pentru a da un exemplu, o atitudine tot mai apăsat antiparlamentară pe care mediile o întrețin cu voluptate din interes economic; faptul că parlamentele au aproape peste tot în estul și centrul Europei - cea mai scăzută popularitate între instituțiile statului, așa cum arată sondajele de opinie publică, se constituie într-un avertisment sever la adresa partidelor și a sistemului pluripartid). Prin urmare, sistemul de partide dintr-o societate postcomunistă nu poate avea aceeași autonomie, aceeași capacitate de autoreglare ca într-o societate cu o continuitate pluripartidă considerabilă. El apare, mai degrabă, ca un subsistem - cu elementele de dependență adiacente acestei condiții subalterne - al societății globale, conexiunile nefiind întotdeauna cele mai potrivite ca soluție democratică. Pluralismul politic, chiar postulat riguros și instituționalizat corect și solid într-un cadru juridic adecvat - ceea ce, în treacăt fie spus, rămâne încă de făcut pentru multe din societățile posttotalitare (căci au, bunăoară, o lege a partidelor comparabilă celei germane, Parteiengesetz-ul din 1967?) - poate manifesta disfuncții atunci când se lovește de o contracultură politică difuză social sau/și întreținută pentru rațiuni care țin de păstrarea sau anexarea puterii.

Toate acestea fac să fie cumva prematur să vorbim de sisteme de partide în situația actuală a țărilor central și est-europene. Acestea sunt în plin proces de dezvoltare, cunoșcând reordonări, reorganizări, restructurări de la o etapă la alta. Cu

toată precaritatea lor, sistemele de partide din țările recent eliberate de comunism manifestă unele tendințe de evoluție structurală într-o anumită direcție (în general, "multipartidismul "pur", dar cu unele abateri totuși față de modelul occidental în privința distribuției și ponderii partidelor). Abia următoarele alegeri vor arăta, probabil, dacă avem de-a face cu cristalizări de formulă sau dacă ansamblul constituit acum este proteic. Oricum, în ciuda entropiei politice dintr-o țară în care pluripartidismul rănește dintr-odată, în absența unui cadru juridic adecvat, adesea în vechea matrice constituțională revizuită sumar, și pe un fundal social anomic, viața politică obligă fatalmente la organizare, la emergența unei structuri de ansamblu minime. Perspectiva holistă asupra partidelor capătă astfel justificare, deși ea nu presupune în mod obligatoriu un sens normativ. Partidele intră, cu sau fără voia lor, în jocul unui sistem, a cărui regulă e încă fluidă, dar nu absentă. Oricât de haotic ar fi ansamblul partidelor, trăsătură pusă în evidență de numărul mare și de identitatea doctrinală și programatică discutabilă a formațiunilor politice, pluripartidismul dibuie totuși o formulă de existență, căută o regulă sistemică. Alegerile consfințesc o primă soluție, provizorie, adevărat, căci ea poate cunoaște modificări substantiale chiar pe durata mandatului legislativ, dar e de presupus - judecând după experiența statelor occidentale - că, odată cu trecerea timpului, soluția structurală rezultată din alegeri își va dovedi perenitatea.

În concluzie, deși alunecoase, sistemele de partide din societățile postcomuniste au trăsături care trebuie luate în considerare. Multipartidismul "pur", chiar cu abaterile semnalate mai sus, care-l transformă în ceea ce ar putea fi numit "multipartidism cu defect"²⁷, pare a fi deocamdată tipul sistemic dominant nu numai în România ci și în alte țări central-europene, ceea ce atrage totodată atenția asupra propriei fragilități. Dar și omisiunile sunt, într-

un fel, semnificative: bipartidismul - în forma sa completă sau parțială (cu un al treilea partid mic, "partid-balama", cum îl zic francezii, pentru că în funcție de direcția în care basculează se formează o majoritate parlamentară) - nu s-a înregistrat nicăieri în Europa centrală și de est până în prezent, ceea ce este un indiciu de precaritate.

A analiza sistemul de partide dintr-o țară care tocmai s-a eliberat de totalitarism comportă, indiscutabil, unele riscuri, cel puțin în ordinea judecăților de valoare, dar faptul este oportun și necesar²⁸. El se impune cu atât mai mult cu cât analiza holistă a partidelor este indispensabilă pentru formularea criteriilor de predicție vizând șansele de reușită ale democrației în țările din această parte a continentului. Dar, pentru a putea realiza acest lucru, este necesară mai întâi o cunoaștere genetică și - dacă-i putem spune așa - anatomică a fenomenului partidist. Reconstituirea genezei fenomenului partizan trebuie să fie dădătoare de seamă pentru condițiile socio-politice care l-au creat, așa cum analiza structurală a partidelor are importanță pentru funcțiile acestora. Cunoașterea fenomenului partizan originar și a devenirii acestuia nu poate fi decât lămuritoare - prin dimensiunea comparativă implicită sau explicită - pentru înțelegerea destinului politic al lumii în care trăim. Căci dacă dorim democrația și știm în același timp că ea nu este o necesitate istorică implacabilă, că "ea nu răspunde unei cerințe funktionale indispensabile a capitalismului, și nici nu corespunde vreunui imperativ etic ineluctabil al evoluției sociale"²⁹, a o cunoaște ține nemijlocit, esențial de efortul de a o construi.

Geneza fenomenului partizan

Importanța cunoașterii genezei istorice a fenomenului partizan ține, de

SISTEMELE DE PARTIDE ÎN DEMOCRAȚIILE OCCIDENTALE

fapt, de cunoașterea fenomenului partizan însuși, care, în mod inevitabil, poartă pecetea nașterii sale. Pe drept cuvânt remarcă Maurice Duverger, în antologicul săi studiu, că "aşa cum oamenii poartă toată viaţa amprenta copilariei lor, aşa și partidele depozitează profund influenţa originii lor. Este imposibil, de exemplu, să se înțeleagă diferenţa de structură care separă Partidul Laborist britanic de Partidul Socialist Francez, dacă nu se cunosc circumstanţele diferite în care s-au născut. Este imposibil să analizăm serios multipartismul francez sau olandez sau bipartidismul american, fără să ne referim la originile partidelor din fiecare din aceste țări, care explică proliferarea lor în unele țări și restrângerea lor în altele. Pe ansamblu, dezvoltarea partidelor pare să fie legată de aceea a democrației, adică de extinderea sufragiului popular și de prerogativele parlamentare."³⁰

Mai toți cei care s-au aplecat asupra studiului sistematic al fenomenului partizan plasează geneza partidelor politice spre sfârșitul secolului al XVIII-lea - începutul și mijlocul secolului al XIX-lea³¹. Maurice Duverger, LaPalombara și Weiner, Moisei Ostrogorski, Max Weber, Raymond Aron etc. apreciază cu toții acastă perioadă ca fiind cea responsabilă de emergența fenomenului partidist, chiar dacă asupra unor date și a unor priorități (Marea Britanie, Statele Unite, Franța) n-au căzut de acord. Oricum, cu toți apreciază partidele politice ca o instituție relativ recentă, a cărei naștere este indisolvabil legată de anumite prefaceri din regimul reprezentativ și - legat de aceasta - de extinderea dreptului la vot, altfel, spus, de valorile democrației și ale liberalismului.

Deși argumentele aduse în sprijinul acestei ipoteze sunt greu de respins, dacă nu chiar imposibil, trebuie în același timp arătat că partidele au considerabile rădăcini istorice, coborând până în cele mai vechi timpuri. Vocabula însăși de partid este semnificativă în această privință, ea

antedatând sensibil fenomenul reprezentat de partidele politice moderne. Jean Charlot găsește cuvântul "parti" în documente din secolul al XVI-lea, în plin Ev Mediu; mai mult, constată același cercetător, cuvântul "partid" este mai vechi în vocabularul politic decât cuvântul "clasa" în vocabularul social. În limba română, de asemenea, cuvântul "partid" (sau "partidă") este mai vechi decât instituția desemnată cu acest termen, aşa cum se poate vedea din prestigioasa istorie a partidelor politice scrisă de A.D. Xenopol la începutul secolului nostru³². Este deci în egală măsură cert că, deși se structurează în forma pe care o cunoaștem astăzi abia spre sfârșitul veacului al XVIII-lea - începutul veacului al XIX-lea, partidele rezultă totuși dintr-o lungă evoluție istorică, manifestările acestora găsindu-se din antichitate și până în Evul mediu. În aceste condiții, este poate mai potrivit să vorbim, pentru a putea exprima distincțiile de sens care le separă, de perioada protopartidelor politice, până la granița dintre secolele XVIII-XIX, și de perioada partidelor politice moderne. A trece în revistă evenimentele istorice mai semnificative în materie, pentru a le sublinia caracteristicile, este o procedură obligatorie.

Idealul democratic, de care este legată geneza partidelor, a fost, precum se știe, opera vechilor greci. Cu toate acestea, după unii autori, republica ateniană nu a cunoscut fenomene de tip partizan, întrucât mecanismul imaginat de greci pentru transferul puterii politice - tragerea la sorti pentru desemnarea magistraților civili - a prevenit orice luptă pentru obținerea puterii³³. Alți autori însă, printre care și români (Ovidiu Trăznăea, Ilieana Petras-Voicu³⁴) sunt însă de părere că și Atena antică a cunoscut conflictul de acest gen, depistând o luptă politică între "partidul aristocratic" și "partidul democratic".

Dacă existența fenomenului partizan nu este suficient de clară în lumea greacă veche, în schimb în lumea romană

antică ci se poate proba cu numeroase exemple. Pentru că Roma acelui timp să văzut deseori sfâșiată de lupte politice pe care mulți istorici și politologi le consideră ca fiind de factură pariziană. Lupta dintre optimates și populares este un asemenea exemplu în care clivajul dintre două grupări politice este cât se poate de clar. Luptele dintre patricieni și plebei traduc o realitate socială.

Spre sfârșitul republicii romane, este de părere Jean Blondel, "se naște un sistem de partide; mize în mod limpede definite separă conservatorii sau tradiționaliștii de progresiști. Frații Grachus au fost poate primii șefi de partide cu un autentic sprijin popular"³⁵. Această viață politică din Roma antică, chiar dacă - eliminând exagerările posibile - mai degrabă tatona experiența partizană, cu vizibil succes, căci promitea să ajungă la o structurare partidistă ca urmare a nevoii de sprijin social, a trebuit totuși să ia sfârșit în urma loviturilor dictatoriale ale unor comandanți militari, republică încheindu-și cariera și fiind înlocuită de Imperiul Roman. "Va trebui să treacă mult timp - este de părere un exeget al istoriei partidelor - până la reapariția unei vieți politice de calitatea celei pe care o cunoscuse Roma republicană."³⁶

Evident, istoria este plină de conflicte legate de puterea politică, secundate de lupte - mai întotdeauna violente, oricum mult prea rar simbolice - dintre clanuri sau cliici rivale, grupări care uneori au avut considerabilă inertie în timp, alteori s-au coagulat ad hoc, dar nu toate intră în logica politică a fenomenului partizan. Conflictul de durată dintre boieri și țărani din țările române, sau, cum scrie Xenopol, dintre "nobilețea (boierii) și poporul de jos (țărăni)"³⁷ nu a luat decât în mod exceptional o formă partizană, și atunci sub forma răscoalelor violente, în general fiind latent; sau, particularizând la Muntenia, conflictul de lungă durată dintre Drăculești și Dănești (Băsărabescu), re-

marcat de același istoric³⁸, nu era reductibil la o bază socio-politică, ej la fațjuni de interes de clan familial. Xenopol însuși, care utilizează conceptul de partid politic într-un sens extrem de larg, fără conotații politologice, întrebându-se explicit dacă au existat partide în Tara Românească și Moldova ("Fost-au partide politice în vechea viață română?"), răspunde afirmativ, dar cu îndeajuns de multă precauție pentru a-și relativiza aserțiunea: "Învederat că nu se poate tagădui existența lor; dar felul lor de a fi arăta după interesele puse în joc, adică după totalizarea intereselor individuale despărțite în tabere deosebite"³⁹. Or, când interesele puse în joc sunt cele ale unor familii (Drăculești și Dănești), fără să coaguleze în jurul lor interese sociale mai largi, sau când interese sociale cu adevarat largi (cele ale boierilor și cele ale țărănilor) și reale nu se pot coagula sau - cu expresia istoricului - nu se pot totaliza, noțiunea de partid politic rămâne destul de inconsistentă pentru a o lăua ad litteram. Fără îndoială că asemenea conflicte duale s-au înregistrat în toate societățile, ele presupunând sensul modern de partid politic, dar nerealizându-l în fapt. În acest sens, observația lui Maurice Duverger își păstrează acuitatea: "De-a lungul istoriei, toate marile lupte de fațjuni au fost dualiste: Armagnac-i și Bourguignon-i, Guelfi și Ghibelini, Catolici și Protestanți, Girondini și Iacobini, Conservatori și Liberali, Burghesi și Socialiști, Occidentali și Comuniști (...). De fiecare dată când opinia publică este pusă în fața marilor probleme de bază, ea tinde să se cristalizeze în jurul a doi poli opuși. Mișcarea naturală a societății înclină spre bipartidism."⁴⁰

Un semnificativ pas înainte în structurarea fenomenului partizan se va întâlni abia în Evul Mediu în Europa orașelor (cetăților)-state. Republici medievale precum Venetia, Genoa, Florența, Zurich, diverse orașe flamande experimenteză ceva nou în fenomenul partizan.

SISTEMELE DE PARTIDE ÎN DEMOCRAȚIILE OCCIDENTALE

Bunăoară, un caz binecunoscut de adversitate politică îmbrăcând forma partizană este cel din vechea republică florentină dintre Guelfi și Ghibelini. Luptele intestine din sănul patriciatului din Florența și criza de legitimitate pe care o cunoaște republica creștină, care în același timp se considera moștenitoare a Imperiului Roman, pun în termeni noi vechea problemă a puterii politice. Mai precis, în societatea florentină apare dilema întâietății unuia din cei doi capi, papa sau împăratul, prioritate legată de chestiunea legitimității. Care din cei doi trebuie să exercite puterea? Cui i se cuvine? Cine o merită? Cine este legitim? În funcție de răspunsurile date la aceste întrebări, se cristalizează două grupări adverse: partidul Guelfilor și partidul Ghibelinilor. Primul luptă pentru întâietatea Sfântului Scaun, fiind un partid popular, în timp ce partidul Ghibelinilor avea interese imperiale și aristocratice. Conflictul acesta, care s-a născut în Florența în 1215, s-a răspândit apoi în principalele orașe din Toscana și din Italia septentrională, polarizând astfel pentru mult timp societatea italiană. Este totuși greu de spus în ce măsură această rivalitate a tradus cu adevărat în plan politic o realitate socială sau, din contrăpartea, ea s-a redus la o simplă luptă pentru putere limitată la un restrâns cerc social, adică în interiorul oligarhiei florentine.

Lucrurile se prezintă însă mai clar, din acest punct de vedere, în orașele flamande ale epocii, unde bazele sociale ale fenomenului partizan și miza politică sunt mult mai bine definite. Calitatea politică a conflictului dintre Leliaert-i (partizanii regelui) și Klauwaert-i (plebeia) îi face pe mulți cercetători să afirme că, în comparație cu luptele partizane din Italia, cele din Flandra sunt mult mai apropiate de modelul modern.

Cu toate aceste pusee de structurare partidistă a luptei politice, partidele propriu-zise vor apărea abia spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, de nu chiar în prima

jumătate a secolului al XIX-lea (unii politologi dau ca sigur anul 1832 pentru nașterea primelor partide). Ele se dezvoltă - cum am mai arătat - în interiorul adunărilor reprezentative, sub impulsul dat de apariția unor tendințe și grupuri parlamentare. Din momentul în care procedura de desemnare a reprezentanților în adunările reprezentative se bazează pe alegeri, din acel moment, oricără ar fi de redus corpul electoral, interesul reprezentanților pentru a avea sprijinul cât mai larg al acestuia devine evident. Un asemenea interes atrage după sine necesitatea unor organizații politice care să fie un refeu între corpul electoral și reprezentanți, adică necesitatea partidelor politice. Bineînțeles că această necesitate este direct proporțională cu mărimea corpului electoral, cu alte cuvinte cu extinderea dreptului la vot.

Acest interes pentru sprijin social este vizibil, bunăoară, în Suedia, unde Dieta era organizată - precum se întâmpla în Franța și în alte țări ieșite din Sfântul Imperiu - în "ordine" sau "stări" sociale. Spre deosebire însă de alte adunări, Dieta suudeză era mult mai reprezentativă pentru realitatea socio-politică a țării, căci din cele patru categorii sociale reprezentate, cel puțin două aveau baze și interes bine delimitate, situație care antrena concepții politice diferite. Este vorba de categoria nobiliilor ("pălăriile") și de cea a țăranilor ("bonetele"), aceasta din urmă bine reprezentată în adunare (cel puțin în comparație cu adunările din alte țări). Conflictul dintre aceste două stări, reprezentând cu destulă fidelitate infrastructura socială a societății suudeze, va merge până într-acolo încât va diviza Dieta în două tabere distincte, care ar putea fi numite - folosind termenii moderni - putere și opoziție.

Dar cazul cel mai semnificativ din punctul de vedere al genezei fenomenului partizan este, în concepția multor istorici și politologi, cel englez, caz devenit un fel de

model intuitiv în materie. Revoluțiile engleze de la 1648 și, îndeosebi, cea de la 1688, supranumită și "Glorioasa Revoluție", s-au soldat cu o miză politică inedită care, pe parcurs, își va dezvolta tot mai clar sensul prin apariția a două grupări politice bine definite. Conflictele armate din secolul al XVII-lea se vor prelungi și metamorfoza în conflicte simbolice, între două tabere parlamentare opuse: pe de o parte Whigs, moștenitori ai "capetelor ronde" și ai învingătorilor în "Glorioasa Revoluție"; și Tories, moștenitori ai "cavalerilor" și ai învinșilor de la 1688⁴². Conflictul dintre aceste două grupări - care a dominat dezbatările în parlamentul britanic de la sfârșitul secolului al XVII-lea și până la 1832 - era conflictul dintre două concepții diferite asupra puterii politice: pe de o parte, Tories, partizanii regelui și - în principiu - ai monarhiei absolute de drept divin, concepție care domina total țările europene ale epocii, apărători totodată ai rânduiciilor sociale și politice existente, pe de altă parte, Whigs, susținători ai unei monarhii cu puteri limitate sever de către un parlament care reprezenta deopotrivă aristocrația (Camera Lorzilor) și înalta burghezie (Camera Comunelor) și, implicit, ai reformelor și ai liberalismului. Whigs, care erau reprezentanți ai burgheziei urbane (bancheri, industriași, comercianți, armatori etc.) reușesc să-i domine de-a lungul secolului al XVIII-lea pe Tories, adică pe cei care reprezentau marea proprietate funciară (landlords), conservatori și protecționisti. Whigs sunt deci un grup esențialmente burghez care se ridică în apărarea drepturilor parlamentului amenințate de tendințele absolutiste ale regelui (Charles I). Ei promovează și susțin un concept nou de parlament, prefigurând sensul modern al acestei instituții fundamentale a democrației. Folosind termenii lui Max Weber, se poate spune că Whigs sunt primul grup politic din istorie care se opune legitimității tradiționale - incarnate în cazul englez de rege și exprimate de concepția monarchici

absolute de drept divin - luptând totodată pentru acreditarea unei noi forme de legitimitate: cea legal-rationala. Un martor ocular și, totodată, un spirit ager și profund, cu deosebită sensibilitate la schimbare și valorizarea sensului ei, remarcă nu numai noutatea și originalitatea acestui proces, dar și temeiul lui: "acest gen de față este inseparabil naturii însăși a constituției noastre"⁴³. Explicația pe care o dă este pe căt de pragmatică pe atât de rațională: "Când administrația este proastă, un mare număr de oameni trece la partidul opus celui al Curții. Când, dimpotrivă, ea este bună, vedem partidul Curții mărinindu-se cu cei care iubesc libertatea cu pasiune... Prin acest flux și reflux al națiunii, partidele subzistă continuu și vor subzista atâtă vreme că vom fi guvernați de un monarh a căruia putere este limitată"⁴⁴. Toate acestea îl îndreptățesc pe Jean Blondel, un specialist nefițecut în problemele sistemelor de partide, să aprecieze: "Lunga perioadă de ascendență Whig în Anglia secolului al XVIII-lea joacă un rol considerabil în legitimarea ideii de partide. Cu toate că rebeliunile ocazionale arată că granița dintre opoziția acceptabilă și trișerie era încă labilă, instituțiile reprezentative conduc la recunoașterea ideii că oamenii au în mod inevitabil vederi diferite și chiar o filosofie politică diferită"⁴⁵.

Pentru unii politologi, deci, cum este Jean Blondel, cred că Anglia secolului al XVIII-lea a brevetat partidele politice. Alții însă apreciază că patentul acestor formațiuni politice aparține Statelor Unite ale Americii, a căror inventare se produce la 1796-1800, întrucât în Anglia obiectivarea deplină, reală a partidelor are loc odată cu Reform Act de la 1832, care coboară censul și redistribuie astfel 143 de locuri din cele 658 ale Parlamentului. Indiferent a cui este prioritarea (cheștiune, deosebit, cu totul secundară, neesențială, probabil chiar irelevantă, pentru că importantă este organicitatea acestei dezvoltări

SISTEMELE DE PARTIDE ÎN DEMOCRAȚIILE OCCIDENTALE

partizane, organicitate truabilă în ambele țări), modelul genetic britanic rămâne exemplar, atât prin ceea ce s-a întâmplat din secolul al XVIII-lea până la 1832, cât și prin evenimentele care au urmat. În 1832, cetățenii britanici activi politic - adică tocmai corpul electoral redimensionat prin **Reform Act** - reprezintă aproape 7% din populația adultă, procent - privit din vremurile noastre - redus, dar de departe cel mai ridicat al timpului, deși rămâneau încă în afara drepturilor politice muncitorii, țărani, pătura mijlocie inferioară. Raportat la standardele epocii, procentajul de 7 era considerabil mai mare decât în oricare altă țară; pentru comparație, în Moldova și Muntenia timpului se bucurau de drepturi politice - conferite de regulamentele organice - în jur de 0,5% din populația adultă. Nu peste mult timp, mai precis la 1867, **Reform Act** va fi amendat și corpul electoral atinge 16% din adulți, pentru ca în 1884-1885 proporția acestuia să se ridice la 28%. În 1918, toți bărbații de peste 21 ani și toate femeile de peste 30 ani au drept la vot, ceea ce mărește corpul de alegători la 74% din populația adultă, iar peste alți zece ani, adică în 1928, femeile obțin un tratament politic egal cu al bărbaților. A trebuit deci să treacă un secol pentru ca dreptul la vot să devină universal, dar fiecare pas făcut în acest răstimp (fiecare extensie a dreptului la vot) a însemnat totodată un pas al dezvoltării fenomenului partizan. Francois Borellia aprecia pe bună dreptate: "Ceea ce este remarcabil în acest exemplu-tip de evoluționism britanic este caracterul său prudent, dar fără cale de întoarcere, și faptul că la el au contribuit, nu fără lupte, toate marile partide - liberalii, conservatorii, liber-schimbăștii și, în sfârșit, laburiștii"⁴³.

Tine cumva de tradiția politologică - Maurice Duverger, LaPalombara și Weiner, Jean Charlot și.a. - de a plasa geneza partidelor politice de tip modern imediat după **Reform Act**. Pentru alii cercetători însă perioada fenomenului

partizan, așa cum este el cunoscut astăzi, începe mai devreme în Statele Unite ale Americii. Pentru Daniel-Louis Seiler, bunăoară, "prima luptă partizană care se dezvoltă la scară a ceea ce în curând va deveni Uniunea este aceea care îi opune pe Patrioti, partizani ai autodeterminării, de nu chiar ai independenței, Loialiștilor, supranumiți și Tories, legitimiști care punea fidelitatea față de George III (1763-1766) mai presus de orice"⁴⁴. După obținerea independenței, pe clivajele dintre centraliști și periferiști, dintre monarhiști și republicani, apar concepții diferite despre exercitarea puterii. În echipa federaliștilor (Adams, Jefferson, Hamilton, Jay) se dezvoltă deci destul de rapid două viziuni distincte, în unele privințe chiar opuse, asupra guvernării, viziuni care se vor materializa ulterior în grupări partizane în jurul unor lideri: Alexander Hamilton, secretarul trezoreriei, devine conducătorul federaliștilor, iar Thomas Jefferson, secretar de stat, al republicanilor. "Acest conflict - observă același cercetător - este prea profund pentru a rămâne o simplă divergență de opinie în sănul unui guvern: el traduce puternic realitatea sociologică a țării"⁴⁵. Căci, spre deosebire de modelul britanic, care s-a născut din parlamentarism, modelul american a avut două surse genetice: executivul (concepții diferite privind guvernarea) și realitatea socială a țării. La fel este explicat fenomenul de Alexis de Tocqueville, care a urmărit dezvoltarea sa sur le viv: "Când cetățenii diferă între ei asupra punctelor de interes pentru toată țara, cum ar fi de pildă principiile generale de guvernare, atunci vedem născându-se ceea ce eu numesc a fi într-adevăr partide"⁴⁶. Pe bună dreptate se spune astăzi că, dacă Anglia a inventat, cu Whigs și Tories, primele partide a căror posteritate coboară până în zilele noastre, cu federaliștii și democrat-republicanii americani întâlnim primele partide de reprezentare populară sau, pentru a folosi expresia lui Bondel, primul sistem

reprezentativ de partide.

Experiența istorico-politică franceză nu este nici ea mai puțin semnificativă pentru geneza fenomenului partizan, deși importanța ei trebuie apreciată dintr-un alt punct de vedere. Adunarea Națională Constituantă pune - la 9 iulie 1789 - în termeni foarte categorici, deopotrivă din perspectivă teoretică și practică, chestiunea puterii supreme. Revoluția franceză de la 1789 nu s-a mărginit doar la pragmatismul organizatoric al alegerii candidaților, la chestiunile tehnice privind colectarea sufragiilor cetățenilor, ci a pus explicit problema ca puterea politică să revină reprezentării naționale. Cu alte cuvinte, parlamentul nu trebuie să fie doar reprezentativ pur și simplu, ci trebuie să fie totodată exprimarea totală a voinei în acțiune sau, astfel spus, exprimarea plenară a suveranității poporului. Parlamentul englez, animat de un singur principiu, fundamental, nu-și puseșe decât problema operaționalizării lui, autolimitându-se la pragmatismul politic. Franța însă și-a pus atunci o multitudine de probleme fundamentale, care bulversau convențiile îndătinate, chiar și pe cele ce păreau axiomatice: de la cele vizând regimul politic (natura statului) și organizarea puterii la chestiunile societății (locul bisericii în societate, rolul statului, problemele societății civile, educației, moravurilor, economiei etc.), probând încă o dată că este - pentru a-l cita pe François Borella - "un veritabil laborator constitucional și politic"¹⁰. Deși partidele politice propriu-zise vor apărea în Franța mult mai târziu, abia după revoluția de la 1848, de revoluția de la 1789 este legată geneza marii structuri politice stângădreapta¹¹, adică polarizarea parlamentară care prefigurează iminența fenomenului partizan. Aceasta însă avea să fie anunțat și de un alt proces, asemănător în fondul lui cu cel din Anglia, dar desfășurat totuși în altă formă. Este vorba de apariția puselor de formare a unor grupări parlamentare de îndată ce Stările Generale au fost

convocate în 1789; pe fondul adunărilor ce sprijineau revoluția, au apărut astfel diverse cercuri de parlamentari care purtau fie denumirile locurilor de baștină ale fondatorilor, precum Clubul Breton sau cel al Girondinilor, fie numele locurilor - de regulă, mănăstiri - unde își tineau sedințele, precum Club de Feuillants sau Clubul Iacobinilor. Aceste grupări parlamentare ar fi dus probabil, după modelul englez, la apariția partidelor, dacă puciul militar al generalului Bonaparte nu le-ar fi pus capăt. Așa se face că fenomenul partizan francez a trebuit să aștepte revoluția de la 1848 pentru a se declanșa cu adevărat.

O experiență interesantă a genezei partidelor politice este și cea românească, foarte apropiată de cea britanică și continentală și destul de sincronă, asupra căreia merită sărbători pentru că lectia pe care o oferă este absolut edificatoare. Atât în Moldova cât și în Tara Românească, primele pusee de structurare ale unor grupări distincte ideologic în cadrul adunărilor reprezentative (Obșteasca Adunare) s-au înregistrat încă la începutul secolului al XIX-lea, mai precis după semnarea Tratatului de Pace de la Adrianopol (1829). A.D. Xenopol apreciază că un prim semn de existență a partidului conservator apare mult mai devreme, în 1822, "când găsim pentru prima oară numele de conservatori dat boierilor emigranți în Rusia, de raiul ciocăilor lui Ioniță Sturza. Titlul de partid conservator fusese dat acelei ramure a partidului național care tinea la păstrarea vechii stări a lucrurilor și privea orice înnoire în viața statului ca ceva primejdios pentru bunul lui mers"¹². Incipiența fenomenului partizan în țările române devine însă mai clară tot în cadrul adunărilor reprezentative. Formate potrivit procedurilor cuprinse în regulamentele organice, adunările obștești erau compuse exclusiv din boieri, dar aceasta nu a impiedicat cristalizarea primelor grupuri de interes și valori politice diferite înlăuntrul lor. Boieri precum Constantin Radovici din Golești

SISTEMELE DE PARTIDE ÎN DEMOCRAȚIILE OCCIDENTALE

sau Mălinescu, cu concepții foarte înaintate, pledau pentru înălțarea condiției tăranului, în care vedea o soluție crucială a propășirii naționale; mai mult, boierul Mălinescu a mers până într-acolo încât a procedat la dezrobirea romilor pe moșia să mult înainte ca o lege în acest sens să fie adoptată. Toate aceste idei erau rostite în Adunare; în jurul lor se formează un prim curent de opoziție, național și progresist.

Deși regula reprezentării era deficitară, Adunarea fiind foarte omogenă din punct de vedere social, structurarea începută avea să evolueze, astfel încât la 1848 aceste curente politice se impuneau cu mai multă claritate: pe de o parte, cei ce vor sta la temelia partidului liberal de mai târziu, reformiștii prin definiție, nemulțumiți de rânduielile existente și radical-naționali, pe de altă parte cei ce deja se identificau ca fiind conservatori, tradiționaliști prin excelență, naționaliști doar în limitele prudenței, altminteri cu mare disponibilitate la închinare către puterile înconjurătoare. Că această hartă politică se vedea cu ochiul liber o dovedesc numeroase documente ale timpului. Iată, bunăoară, ce scria Ghica, un conservator notoriu, comisarilor turci referitor la revoluția de la 1848: "există un partid neastămpărat care, oricât de puțin încheiat și de puțin numeros ar fi, fiind alcătuit din tineri nebuni, trebuie să atragă asupra țărei nesocotite nenorociri. Este vorba de acei câțiva tineri care fuseseră martori, unii din ei chiar actori în scenele revoluționare din Paris, și care se credeau meniți de Pronie a schimonosi aceleași roluri într-un mediu cu totul deosebit"⁵¹. Desigur, noțiunea de partid este excesivă de pe pozițiile de azi, ea desemnând mai degrabă un curent politic care avea să se împlinească partizan mai târziu. Totuși, cuvântul partid era frecvent utilizat în epocă. Mihail Kogălniceanu scrie în 1848 broșura crucială purtând chiar în titlu această noțiune, *Dorințele partidei naționale în Moldova*, document de căpetenie al revoluției române și al moder-

nizării României, ceea ce arată împede că țările române erau pe deplin sincronizate cu mersul istoriei. Și, lăru deosebit de important, unul din cele 36 de puncte pe care le cuprinde acest veritabil program politic al revoluției cere ca "Adunarea (să fie - n.m.) compusă din reprezentanți ai tuturor stărilor"⁵². Pe lângă Kogălniceanu, curentul politic național și liberal, adică "partida națională", se bucura de sprijinul altor mari boieri, ca Negri, Ralet, Alessandri (în Moldova), Golescu, Crețulescu, Grădișteanu, Filipescu (în Muntenia) și alții.

În răstimpul dintre mișcarea pașoptistă și Unire structurile politice au continuat să progreseze. Divanurile ad-hoc care au precedat și pregătit Unirea Principatelor aveau, pe lângă acest scop, și pe acela de realizare a regimului reprezentativ larg, dorință exprimată încă de la 1848 de Kogălniceanu. Chiar dacă nici acum nu s-a realizat acest deziderat, opoziția boierilor fiind masivă, clarificările curentelor politice s-au adâncit. Un observator al vieții politice din Tara Românească, baronul de Talleyrand, reprezentantul Franței în comisia de supraveghere a alegerilor pentru Divanurile ad-hoc, nota la 3 octombrie 1857: "Valahia ar număra într-adevăr numai două partide: acela ce se arată mulțumit cu trecutul și chiar cu prezentul, și partidul național care voiește, în grad deosebit, o stare de lucruri întemeiată pe așezăminte mai largi și mai liberale"⁵³. Se prefigurau deci cu destulă claritate partidul conservator și partidul liberal.

Aceste două tendințe politice se suprapuneau altui clivaj, cel dintre separatiști și unioniști. Realizarea Unirii a făcut ca acest ultim clivaj să dispară. În schimb, curentul liberal și cel conservator au continuat să se definească, să se diferențieze, nu numai ca identitate doctrinală, ci și ca suport social. Aceasta în comparație cu trecutul, altminteri, erau încă destule lucruri confuze. Deși se diferențiaseră o stângă și o dreaptă în Adunare în câteva

imprejurări, acestea erau încă labile din cauza multor deputați a căror identitate politică era instabilă. "Preocuparea dominantă a Adunării e să se raporteze la persoane și nu la principii; în ea nu există nici o busolă, și de aceea unii din Dreapta votaseră contra altora din aceeași parte, și nu s-a văzut să se alieagă o opinie liberală; nu era o majoritate"⁵³, aprecia ministrul cultelor din Țara Românească la 15 aprilie 1860.

Motivul fundamental care întârzia maturizarea vieții politice partizane în Principatele Unite era legea electorală cu totul retrogradă, care conferea dreptul la vot exclusiv marilor proprietari. Pentru a avea o imagine asupra dimensiunii extrem de restrânsă a corpului electoral din cele două țări românești, este suficient să arătăm că în Moldova, la o populație de aproximativ 2.000.000 locuitori, existau doar 1724 de alegători, iar în Tara Românească 2.074 alegători "reprezentanți" voință a aproximativ 2.500.000 locuitori. Convenția de la Paris, care era autoarea morală a legii electorale, voia deci să înlăture privilegiile din Principatele Unite, dar - cum remarcă Xenopol - paradoxal "însărcina pe privilegiați cu facerea legilor de egalitate"⁵⁴. Faptul fusese remarcat în epocă de către mulți liberali. Em. Crețulescu scria într-o broșură (La Roumanie 1859) apărută la Paris: "*La Convention organise plus solidement l'aristocratie foncière dans un pays qui doit tous ses malheurs à la constitution féodale de la propriété. Cela suffit pour la condamner*". Numai opinia publică - acest nou factor politic de temut, apărut și în Principatele Unite - îl determinase pe Cuza să dizolve în 1860 Adunarea, act care nu a adus însă nici o schimbare importantă, pentru că noile alegeri, tinându-se după aceeași lege electorală, au dat în linii mari aceleași rezultate (singura modificare notabilă fiind o diminuare a extremelor, locurile parlamentare fiind de fapt ocupate de aceiași boieri de mai înainte). Adunarea

continua să rămână reprezentativă pentru o clasă, nu pentru o țară. Steaua Dunării din 14 martie 1860 stabilea următoarea comparație între Adunarea din 1859 și cea din 1860:

Anul	Nr. deputați	Ultra-conservatori	Conser-vatori	Liberali	Ultra-liberali
1859	74	21	23	10	20
1860	68	10	25	19	14

În această ultimă Adunare, A.D. Xenopol identifică, pe lângă conservatori (G.Șirbei, Bibescu Basarab Brâncoveanu, A.Mavrocordat, Gr.A.Șuțu, C.M.Brâiloiu, Gr.M.Sturza, Dinu Ghica) și liberali (A.Panu, C.A.Rosetti, Șt.Goleșcu, Al.G. Goleșcu, I.Brătianu, D.Brătianu), și partidul tronului, alcătuit din liberali moderati (M.Kogălniceanu, Em.Florescu, G.Vernescu, Manolache Costache, V. Apostolcanu). Se conturaseră deci nu numai o dreaptă și o stângă, ci și un centru. În ciuda faptului că mulți deputați erau de o calitate incontestabilă, distribuția de interes din Adunare nu putea acoperi distribuția de interes din societate, lucru resimțit atât de o parte din reprezentanți cât și, mai ales, de domnitor și de "partidul" (susținătorii) lui.

Lucrurile aveau să se precipite începând cu 1863, cu prilejul dezbatelii legii rurale, ce avea la bază un proiect net conservator. Această lege, deși votată, contravenind însă vederilor lui Cuza, nu a fost promulgată, ceea ce a declanșat un veritabil război între Adunare și șeful statului (acesta susținut doar de câțiva deputați, libralii moderati citați mai înainte, în frunte cu M.Kogălniceanu). Pentru a-și putea impune ideile, în aceste condiții, Cuza este nevoit să recurgă la ceea ce a fost numit lovitura de stat. Astfel a reușit să impună legea rurală, care împrietărea pe țărani, și legea electorală, aceasta din urmă fiind de fapt adevărată rațiune a loviturii lui Cuza, "căci, dacă

SISTEMELE DE PARTIDE ÎN DEMOCRAȚIILE OCCIDENTALE

Adunarea din 1864 ar fi primit schimbarea legii electorale, alte elemente ar fi pătruns în reprezentanția țării și zdrobirea constituției nu ar fi fost trebuincioasă pentru a putea împroprietări pe țărani", după cum apreciază Xenopol⁵⁷. Supusă plebiscitului, legea electorală a lui Cuza a primit o largă aprobare (683.928 de votanți au fost pentru, 50.232 s-au abținut și 1.307 au fost împotrivă).

Legea lui Cuza conținea mai multe noutăți, toate de importanță copleșitoare pentru modernizarea țării. Este vorba, mai întâi, de apariția unui nou corp legiuitor, Senatul, numit în mare parte de domn și având funcția principală de a veghea la respectarea Constituției. În al doilea rând, este vorba de înfăptuirea năzuinței pașoptiste de redimensionare a corpului de alegători, chestiune de importanță crucială pentru definitivarea structurii partidelor. În acest sens, noul act normativ prevedea existența a două colegii: un colegiu al alegătorilor primari, format din contribuabilii mijlocii, inclusiv din țărani și meseriași, al căror vot era indirect, ei alegând delegații ce vor vota direct, și un corp al celor ce votau nemijlocit pe viitori parlamentari. "Viața politică a României - aprecia același istoric - se democratizase printr-o singură lovitură mai mult de cum ar fi făcut-o ani îndelungați de silenți ale maselor care ajunsese să ocupe și ele locul cuvenit în reprezentanța țărci"⁵⁸. Chiar dacă prin această lege electorală puterea corporilor legiuioare era sensibil diminuată, domnitorului revenindu-i o putere sporită, acesta a fost momentul-cheie pentru dezvoltarea partidelor politice, căci de abia de acum înainte ele sunt cu adevărat interesante să aibă sprijin popular și, pentru acesta, au nevoie de organizare. Alegerile din 1865, ținute după noua lege, dau rezultate spectaculoase, cel puțin în privința reînnoirii corpului de parlamentari, căci acesta se primenește considerabil. Și, chiar dacă noii aleși în Cameră au o prestație cu totul nemulțumitoare față de

cei dinainte, noua Adunare marca totuși un progres esențial. Cuvintele lui Xenopol sunt și de această dată exacte: "Așa era întâia reprezentanță democratică a României! Ar fi putut fi mai de seamă, după chiar puținele elemente de care dispunea țara în acele vremuri. Totuși oricum ar fi fost ea alcătuită, se realizase un principiu până atunci necunoscut în Țările Române, reprezentarea intereselor țărei dată pe măna tuturor (s.n. - G.V.). Dacă deocamdată nivelul intelectual al adunării era prea jos pentru a putea îndeplini această menire, acest nivel era să se înalte deodată cu acel al țărci; dar principiul era să rămână, și niciodată țara nu era să se întoarcă înapoi la reprezentarea intereselor tuturor printr-o singură clasă."⁵⁹ Cu toată slaba calitate intelectuală a multor deputați, treptat, lucrurile se schimbă. Deja în cea de-a doua legislatură Adunarea se prezenta polarizată între cei care au fost numiți "Roibii" și "Gaietele". Deși spiritul de partid, cum se exprimă același istoric, lipsea, totuși opoziția se structurează într-un mod care, având în vedere începuturile șovăieșnice ale mandatului, pare miraculos. Nu este însă nici o indoială că această metamorfoză era legată de instituție, teza "forme fără fond" văzându-se infirmată; s-ar părea deci că "forma face fondul" are tot atâtă valabilitate ca și reciproca.

Constituția liberală de la 1866 găsea astfel terenul pregătit. La înlăturarea lui Cuza, la 11 februarie 1866, curentele politice erau bine definite, lucru ce se exprima și în componența Locotenentei Domnești. Nu este deci de mirare că, la venirea sa pe tron, Carol I identifica partinic pe principali actori politici ai României, așa cum arată memoriile sale⁶⁰. Identitatea partizană a oamenilor politici ai timpului era, de altfel, de notorietate, așa cum se poate vedea în presa vremii și în alte documente⁶¹.

După lovitura "monstruoasci coaliții", Adunarea rămâne în vigoare (doar Senatul este suspendat) și continuă să

lucreze până în preajma noilor alegeri din aprilie 1866, alegeri care s-au ținut tot după legea electorală edictată de Cuza, semn indiscutabil de stabilitate democratică. Noua Adunare alcașă, ce avea să devină Constituantă, cunoaște rapid o diversificare politică: pe lângă liberalii și conservatorii, de acum tradiționali, apare Fracțiunea liberă și independentă, condusă de Simion Barnutiș, o grupare de orientare naționalistă și republicană; ea a luat naștere ca o reacție la opțiunea majorității pentru principiu străin, sprijinindu-se în același timp pe convingerea că forma republicană de guvernământ este mai aproape de obârșia - română - a românilor. Se poate aşadar aprecia că la 1866 identitatea partinică a principaliilor actori politici a țării era evidentă⁶².

În același an, pe lângă adoptarea Constituției, a urmat adoptarea unei noi legi electorale. Aceasta din urmă a dus mai departe ceea ce începuse Cuza, în ciuda opunerii unor conservatori⁶³, extinzând și mai mult dreptul la vot. Această nouă lege electorală, care va sta în vigoare multe decenii, prevedea 4 colegii pentru Cameră (al marii proprietăți; al micii proprietăți; al industriei, comerțului și inteligenței; al tuturor contribuabililor) și 2 pentru Senat, fiind astfel o tentativă de echilibrare a valorii politice a voturilor. Chiar dacă alegătorii nu erau egali, participarea politică a tuturor cetățenilor devenise o realitate. Partidele politice căpătau astfel rațiune de a fi. Începând deci cu 1864-1866, se poate vorbi, fără teamă de a gresi, de partide politice și în țara noastră.

Deși, juridic, Partidul Liberal ia naștere mai târziu, abia în 1875, ulterior luând denumirea de Partidul Național Liberal, iar Partidul Conservator se întemeiază la 1880, aceste două partide aveau o existență reală, quasi-organizată mai vecine cu cel puțin 10-15 ani; iar curentul politic liberal se manifestase împede încă la 1848. După toate aceste schimbări, se formează primul guvern cu adevărat solid din istoria țării de către

Partidul Conservator: guvernul Lascăr Catargiu (1871-1876). Acesta i-a urmat puternica și lunga guvernare liberală din perioada 1876-1888, care nu ar fi fost posibilă fără acea existență trecută a partidului. Partidul Liberal, prin oamenii de stat de talia lui I.C. Brătianu sau C.A. Rosetti, reprezentând direcția radical-revolutionară a pașoptismului muntean, venea din istorie, altminteri n-ar fi putut câștiga în fața conservatorilor (al căror progres politic era de asemenea o realitate). Așa se face că sfârșitul de veac găsește un parlament român de calitate europeană, bipartid, în care se confruntau personalități de neîntrecută anvergură politică, deopotrivă liberali și conservatori (P.P. Carp, Kogălniceanu, Titu Maiorescu, Nicu Filipescu, I.C. Brătianu, Ionel Brătianu, Delavrancea și atâtia alții).

* * *

Se impun, în finalul acestui capitol, câteva concluzii despre geneza istorică a partidelor politice. Spre deosebire de alți autori, care susțin teoriile "situațional-istorice"⁶⁴ sau ale "modernizării politice"⁶⁵, teorii trecute înreviziu de Joseph LaPalombara și Weiner⁶⁶, în ce ne privește aderăm cu toată convingeră la teoria instituțională pusă la punct de Maurice Duverger (teoria partidelor politice de "creație interioară", parlamentară și prezidențială), cu singura mențiune că valabilitatea ei se limitează exclusiv la geneza istorică - precizare cumva superfluo, pentru că sociologul francez însuși și-a asumat-o, totuși la rigoare necesară, deoarece prea adesea se confundă geneza istorică a partidelor cu geneza în general a acestora. Teoria instituțională are în vedere, dacă putem spune așa, patentul istoric al partidelor; altminteri, Duverger însuși a vorbit de "partide de creație exterioară", dar plasarea lor istorică este mai târzie și, în consecință, insuficient de relevantă pentru apariția fenomenului partizan modern ca atare.

Teoria instituțională nu este,

SISTEMELE DE PARTIDE ÎN DEMOCRAȚIILE OCCIDENTALE

dealtfel, proprietatea intelectuală a lui Duverger, ea fiind considerabil mai veche. Cel puțin doi gânditori au articulat-o în elementele ei esențiale cu mult înainte: Hans Kelsen⁶⁹ și P.P.Negulescu⁷⁰. "Nașterea lor (a partidelor politice - n.m.) a răspuns unei necesități imperioase a regimului reprezentativ. Odată apărute, partidele au devenit organele esențiale ale vieții politice"⁷¹, scria filosoful și politologul român în urmă cu 70 ani. Spre deosebire de Xenopol, care opera cu un concept de partid politic fără bază politologică, foarte cuprinzător, menit să-i susțină tezele sale istoriologice despre "serile" pe care le constituie "saptele de succesiune" (ceea ce nu înseamnă că morfologia istorică a partidelor românești întocmită de el nu rămâne întru-totul excepțională), P.P.Negulescu opera cu un concept modern, cu toate conotațiile constitucionale și sociologice ale timpului, punctul său de vedere rămânând și astăzi actual.

Este deci căt se poate de cert că partidele politice apar, într-o primă etapă istorică, ca o consecință a fenomenului reprezentativ, din acesta structurându-se grupuri de reprezentanți având o dublă funcție: (1) să promoveze și să apere interesele reprezentanților prin reprezentanți și (2) să limiteze puterea (monarhului/guvernului). În această fază incipientă, reprezentanții grupați astfel nu au - dacă mai e necesar de precizat - suport constitucional, iar prima funcție era efectiv neconstituzională (grupurile parlamentare engleze depășeau, prin această funcție, Bill of Rights de la 13 februarie 1688 prin care Anglia devenise monarhie constitutională); doar cea de-a doua funcție, alcritatea față de putere, era congruentă - cel puțin în anumite privințe - cu normele constitutionale. Partidele apar deci, în acest prim stadiu, ca fiind constituite din grupări mobile, fără suport exterior definit, câteodată - cum s-a observat - chiar oculte, menite să apere un interes îngust, să

confere sau să stărnicească privilegii. Ele sunt deci foarte apropiate de ceea ce astăzi se cheamă "grupuri de interes" sau "grupuri de presiune", altele, mai rar, adevărat, seamănă cu factiunile, prin structura de clică și prin dispoziția de anihilare reciprocă pe care o au. Prințipiu reprezentativ, aşa cum era el aplicat la începuturile sale, avea la bază infrastructura societății (clerul, nobilimea, burghezia, uneori și tărânimă), dar nu avea un mecanism de instituire adecvat, bazat pe norme legal-rationale. Partidele care se nasc în sănul adunărilor reprezentative în această fază incipientă au la bază categorii sociale precise, nu în sensul că fiecare stare formează un partid, ci în acela că partidele apar ca diviziuni interne ale fiecărei stări. Ulterior însă mai multe asemenea grupări provenind din mai multe (2-3) stări sociale coagulează și, din momentul în care se realizează această eterogenitate socială, fenomenul partizan înregistrează un salt calitativ considerabil. Procesul acestuia de fuziune dintre diverse grupuri de reprezentanți aparținând unor categorii sociale diferite marchează de fapt adevărată apariție a partidelor politice moderne, pentru că liantul nu mai era dat (atât) de interese înguste, ci de un elaborat de factură ideologică. Din acel moment, deci, partidele nu mai vor doar "să reprezinte" pur și simplu realitatea lor pe lângă suveran, adică să-l consilieze și să-i limiteze puterea, eventual să-i smulgă căte un privilegiu, ci vor pur și simplu puterea, în totalitate sau parțial. Ceva din această schimbare de sens în comportamentul partidelor s-a conservat până astăzi. Nu este vorba numai de aspirația de a ajunge la putere, ci de întregul raționament care o face posibilă. Din faptul că partidele tot timpul lansează cereri, exprimă exigențe, aduc sprijin deținătorilor puterii sau îi critică, se poate deduce relația pe care o au cu puterea.

Ceea ce însă a făcut să evolueze în mod decisiv concepția despre partide

politice a fost, fără îndoială, extinderea dreptului la vot. Căci dacă principiul reprezentativ a cunoscut cea mai completă exprimare în Marea Britanie, atingând apogeul cu "Glorioasa Revoluție", el și-a atins în același timp limitele. Principiul reprezentativ, în forma lui desăvârșită, demonstra mai întâi un lucru nou și surprinzător, anume că "diferențele de opinie nu erau numai legitime, ci și fecunde", cum se exprimă Pierre Avril¹⁰, ceea ce este echivalent cu a spune că problema legitimității regimului era astfel rezolvată. Competiția partizană pentru câștigarea voturilor nu s-ar fi putut naște dacă această chestiune, a legitimității regimului, nu era astfel soluționată. Dar rezolvarea ei reală presupunea o extraordinară schimbare, pentru că sistemul reprezentativ ajunsese în punctul în care trebuia să se autodesfințeze. Căci această soluție pune în termeni complet noi chestiunea titlului de competență. Cu alte cuvinte, dacă puterea nu mai este de drept divin, altul trebuie să fie fundamentul ei. Soluția britanică s-a limitat în mare măsură la pragmatism și la compromis, lăsând astfel viabilitate și vechii teze după care reprezentanții guvernează în virtutea unei serii de precedente istorice. Dar răspunsul francez a fost mult mai revoluționar, el căutând să schimbe fundamental insuși al legitimității tradiționale. Așa cum am arătat mai înainte, Adunarea Constituantă a pus nu numai în termeni practici, ci și în termeni teoretici chestiunea titularului puterii supreme. Constituanta franceză este cea care arată în mod limpede necesitatea unei organizații care să aibă funcția de a propune candidații la reprezentare și de a culege sufragiile cetățenilor. Reprezentarea națională devinea astfel sediul puterii suprême, iar voînța poporului lăua locul voînței divine. Adunările rezultate în urma consultării poporului nu sunt deci numai reprezentative pentru popor, ci sunt voînța poporului, căci ele vor pentru el.

Sufragiul universal, desacralizând

puterea (sau, mai corect zis, demistificând-o, pentru că - în fond - ceva sacru a rămas în fondul ei) și mai ales, raționalizând-o cu aritmetică sa, transformă partidele politice. Datorită sufragiului, partidele politice pot exercita funcția de mediatori între poporul suveran și poporul guvernant, astfel spus, între corpul electoral și parlament.

Un pertinent punct de vedere, deopotrivă constituțional, filosofic și sociologic, este cel avansat acum mai bine de șapte decenii de P.P.Negulescu. După ce arată că într-o societate democratică modernă suveranitatea națională nu se poate exercita - din rațiuni strict tehnice - direct, ci numai indirect, poporul delegând puterea reprezentanților iar aceștia executivului, filosoful român subliniază importanța crucială a primului moment: "Actul esențial al vieții constituționale este alegerea reprezentanților națiunii. De felul, bun sau rău, cum se face această alegere, atârnă funcționarea, bună sau rea, a întregului mecanism. De aici problema, care să aibă cugetătorilor politici din toate statele moderne, de a găsi și de a realiza condițiile în care alegerea reprezentanților națiunii să ar putea face așa încât să răspundă pe deplin scopului urmărit. Această problemă nu e nici simplă, nici ușoară. În adevăr, scopul organizării constituționale este să facă posibilă guvernarea popoarelor prin ele însеле"¹¹. Este vorba, în primul rând, de o dificultate de ordin tehnic de care se lovește actul alegerii reprezentanților, dat fiind faptul că, potential, fiecare cetățean este un candidat. Un mecanism electiv de asemenea amplă este practic imposibil. Si atunci, arată P.P.Negulescu, pentru a surmonta această dificultate, "națiunea se subdivide din punct de vedere electoral în unități mai mici, cărora le deleagă partial dreptul ei suveran de a-și alege reprezentanții", adică în circumscripții electorale, care aleg unul sau câțiva reprezentanți. Aceștia, însă, arată mai departe gânditorul român, nu sunt nicidcum

SISTEMELE DE PARTIDE ÎN DEMOCRAȚIILE OCCIDENTALE

reprezentanți ai circumscripției respective, ci ai națiunii întregi. Argumentul constituțional avansat este irefutabil: "Căci aceste circumscripții, nefiind corpuri politice constituite, ce ar avea fiecare o individualitate distinctă și permanentă, ci simple subdiviziuni imaginare ale masei naționale, care pot varia după necesitățile tehnice ale alegerii, n-au un drept particular, propriu fiecărei din ele, de a-și alege reprezentanți ai lor, însărcinăți să susțină interesele lor speciale"⁷².

Suveranitatea națională, rezidând în întregul popor și fiind - în consecință - indivizibilă, exclude orice mandat imprezisiv, reprezentanții trebuind să slujească interese generale și nu particulare. Iată cum partidele politice, ca mediatori între societate și puterile publice, fiind beneficiari direcți ai sufragiului popular, exercită finalmente - cumva pe deasupra voinei lor și contrar aparențelor - un atribut legat de suveranitatea poporului. De departe deci de a fi divizoare ale societății, așa cum ar indica însă originea etimologică ("partid" vine de la "parte", și el a moștenit ceva din această semantică originară) și chiar multe din actele lor politice concrete, partidele sunt în cele din urmă întregitoare. Evident că această funcție nu se realizează de la sine, ci numai în măsura în care partidele își desfășoară activitățile într-un cadru constituțional pe care îl recunosc, pe care și-l asumă, și pe care astfel îl fortifică. Revenim în acest fel la ceea ce am afirmat la început, anume la funcția constituuantă a partidelor. Pentru ca acest lucru să se întâpte sunt însă necesare și alte condiții, pe lângă cele tehnico-politice enunțate mai sus, condiții de natură istorică și socială, care le preced sau le însoțesc pe primele.

Am vîzut mai înainte, prin exemplele istorice creionate, că există o veche tendință a societății de a se structura partizan. Chiar dacă "partidele politice" din Antichitate sau din Evul Mediu arată mai degrabă o căutare tatonată decât o

împlinire, apariția lor repetată în istorie este în sine destul de simptomatică pentru a proba existența unui sens al stratificării politice partizane al societății în general. Desigur, această constatare nu echivalează niciodată cu sensul democratizării inexorabile a societății (deși, în treacăt fie vorba, Alexis de Tocqueville, un aristocrat prin excelență, descoperind nu fără durere democrația, credea - după ce a analizat-o că aceasta, democrația, este regimul însuși pe care destinul l-a rezervat omenirii, că ea se va impune fatalmente tuturor societăților umane). Vechile partide erau mai degrabă fațăunii, adică niște grupări care nu-și recunosc reciproc legitimitatea și dreptul la existență din punct de vedere politic și, pentru acest motiv, caută să se suprime una pe alta prin orice mijloace. Or, într-adevăr, fațăunile au prea puțin de a face cu democrația, ca să nu spunem că nu au deloc. Prin urmare, ceea ce deosebește partidele trecutului - sau, cum le-am mai numit, protopartidele politice - de partidele moderne rezidă în modalitățile de cucerire a puterii: nereglementate și prea des marcate de violență în primul caz, reglementate și pașnice în cel de-al doilea. Ceea ce a făcut posibilă această structurare modernă este, cum am mai spus, legitimitatea legal-rationala. Solutia legal-rationala la criza de legitimitate pe care o cunoaște societatea la un moment dat (criză a legitimității tradiționale în general, dar și a celei charismatice) devine astfel singura soluție acceptabilă. Ea presupune, cum am vîzut, regimul reprezentativ și sufragiul universal ca mijloace de a atribui puterea. Când societatea ajunge în acest punct, descoperind și acceptând pentru problemele sale o asemenea soluție, instituționalizarea partidelor politice este doar o chestiune de timp sau, altfel spus, este inevitabilă. După Jean Blondel, trei condiții cumulative definesc maturitatea unei societăți aflate în momentul emergenței partidelor: (1) prezența unui conflict societar, (2) acceptarea soluției de a apela

la popor pentru rezolvarea lui și (3) convingerea că a constitui partide înseamnă să fi puternic, că partidele sunt singurele în măsură să confere fundament soluției".

De aceea secolul al XIX-lea s-a caracterizat prin generalizarea intrării maselor populare în viața politică, dreptul de vot fiind acordat unor tot mai largi categorii de populație. Aceasta nu înseamnă că toate țările, fără excepție, au cunoscut încă din secolul trecut acest gen de luptă politică; defazările au fost inerente pentru că nu toate statele au ajuns în aceeași epocă să îndeplinească minimalele condiții ale genezei fenomenului partizan. Mai mult, nici măcar toate țările europene n-au cunoscut în același timp (epocă) instituția partidelor politice; bunăoară, abia în 1918 Grecia cunoaște primul partid constituit în mod organic - Partidul Socialist Muncitor, devenit apoi Partidul Comunist (KKE) -, iar Portugalia intră în era partidelor moderne - după unii cercetători - abia în 1974. Acestea sunt totuși excepții, generalizarea fenomenului partidist petrecându-se spre sfârșitul secolului trecut și începutul secolului nostru într-un mod treptat, de-a lungul unui proces de oarecare durată. Urmările acestei evoluții au constat, între altele, în elaborarea unor moduri de scrutin din ce în ce mai perfeționate și în dezvoltarea acestor formațiuni politice a căror viață depinde de numărul de sufragii cules. Simultan, deci, adică în legătură organică cu acest proces de extindere a dreptului de vot și, implicit, a participării politice a maselor, se nasc și mai apoi se maturizează partidele politice. În a doua jumătate a veacului trecut se puteau deja întâlni partide pe toate continentele.

Partidele politice apar deci în anumite condiții istorice și sociale. Evident că emergența lor nu este posibilă decât în societăți a căror cultură politică este congruentă cu sensul luptei partizane. Este vorba de un larg consens asupra valorilor și credințelor politice, în afara căruia feno-

menul partizan, chiar dacă încearcă să iasă la iveală, nu are șansă să se maturizeze. Samuel H. Beer, analizând partidele britanice, ajunge la o concluzie imposibil de respins: "Cultura politică este una din principalele variabile ale unui sistem politic și un factor esențial de explicare a comportamentului politic al indivizilor, al grupurilor și al partidelor. (...) Sunt absolut convins că o viață politică pașnică și stabilă necesită un larg consens asupra valorilor și credințelor în cultura politică. Într-o asemenea situație, ideile au un puternic efect stabilizator asupra sistemului"⁷⁴. Iată de ce se poate afirma, odată cu LaPalombara și Weiner, că "partidul politic este simultan un efect și o condiție a mișcării spre modernizare"⁷⁵, căci geneza fenomenului partizan presupune anumite circumstanțe socio-culturale și economice și, în același timp, apariția și dezvoltarea lui contribuie la îmbunătățirea condițiilor sociale de ansamblu. Din perspectiva culturii politice, dezvoltarea partidelor exprimă cum nu se poate mai clar triumful negocierii asupra violenței ca modalitate de rezolvare a conflictelor societare. S-ar putea spune că, grație partidelor, conflictul nu mai face obiectul actelor agonice, ci al celor rituale (cu proceduri severe) și simbolice.

Această cultură politică este realizată în toate țările democratice, în ciuda marilor diferențe care există în privința formelor de organizare statală. Cele două forme de structuri statale existente - țări cu șefi de stat ereditari (Marea Britanie, Belgia, Danemarca, Luxemburg, Olanda, Japonia etc.), pe de o parte, și țări cu sisteme republicane (Franța, Germania, Statele Unite ale Americii, Irlanda, Italia, Grecia etc.), pe de altă parte - nu se deosebesc totuși din punctul de vedere al legitimității acordate partidelor politice. Dincolo deci de diferențele majore și reale dintre aceste țări (diferențe care se impun chiar în rândul statelor din aceeași categorie; bunăoară, monarhia britanică și

SISTEMELE DE PARTIDE ÎN DEMOCRAȚIILE OCCIDENTALE

monarhia belgiană, cu toate că au multe lucruri comune, se deosebesc atât ca funcții cât și ca prestigiu social, așa cum forma de guvernământ republicană din Franța și cea din Germania au destule lucruri diferite), ele toate sunt parlamentare, în sensul că în oricare din ele guvernul trebuie să se formeze pe baza majorității parlamentare ieșite din alegeri. "Nu putem defini regimurile politice din epoca noastră - scrie cu îndreptățire Raymond Aron - prin faptul că ele sunt monarhice, aristocratice sau democratice (regimul englez este totodată monarhic, pentru că este condus de o regină, aristocratic, pentru că un mare număr de guvernantă se recrutează dintr-o clasă limitată, și democratic, pentru că toată lumea votează). Mi s-a părut deci convenabil de a relua antiteza unul - mai mulți și, în loc să aplic definițiorilor suveranității, să aplic partidelor."⁷⁶

Sunt și alte trăsături, economice și sociale, care trebuie luate în calcul atunci când se analizează apariția și, mai ales, dezvoltarea partidelor, trăsături care se întâlnesc peste tot în țările cu regimuri pluripartide. Este vorba, mai întâi, de sistemul economic capitalist cu principiile sale fundamentale: principiul libertății de întreprindere, al proprietății private (inclusiv asupra mijloacelor de producție), al pieței libere, al profitului. Apoi, trebuie avute în vedere structurile sociale asemănătoare din aceste state: o clasă muncitoare puternică și bine organizată pe plan sindical și social, o țărănim redusă cantitativ (astăzi chiar pe cale de dispariție în unele țări), o clasă mijlocie extrem de consistentă numeric, existența unei burghesii (după unii cercetători, în declin numeric față de trecut, dar totuși cu o prezență economică și politică semnificativă). În fine, aceleași asemănări se pot face și în privința realităților culturale, ideologice, religioase, deși, din această perspectivă, se pot semnala deopotrivă mari diferențe între diferite societăți (de exemplu, între societatea suedeza și cea greacă)

Conceptualizarea partidelor politice

În căutarea unei definiții

"Un partid este o reuniune de oameni care profesă aceeași doctrină politică", scria Benjamin Constant⁷⁷ încă la începuturile fenomenului, mai precis în 1816, oferind astfel una din cele mai vechi, mai redutabile și, în definitiv, mai pertinente definiții, pe căt de laconică pe atât de durabilă. Dimensiunea ideologică este, s-ar părea, prima care s-a impus observației ca importanță definitorie. Această caracteristică s-a dovedit indiscutabil viabilă, căci și astăzi pare imposibil a se vorbi de partid fără a-l corela cu un proiect politic de oarecare factură ideologică, ce poate merge de la o formă apăsat doctrinală și doctrinară până la una pragmatică, accentuat tehnică. Definiția lui Benjamin Constant fusese însă precedată de observațiile lui David Hume asupra partidelor politice din celebrul său *Essay on Parties* de la 1760, observații care, într-un fel, s-au dovedit mai adecvate cu evoluția fenomenului. David Hume făcuse în această privință o observație capitală: anume că programul politic joacă în faza inițială a unui partid un rol esențial pentru coagularea indivizilor, dar că acesta trece cu timpul pe un loc secund, locul prim fiind ocupat de dimensiunea organizatorică. Ideea aceasta se întâlnește într-o formulare inspirată la Xenopol: "Vedem deci în partidele politice (...) - scria istoricul la începutul secolului - o totalizare a intereselor individuale despărțite în două tabere"⁷⁸. Realitățile politice din zilele noastre par să confirme acest punct de vedere, pentru că ideologiile denotă astăzi o instabilitate accentuată; se observă destul de frecvent că un guvern de dreapta face o politică de stânga și că unul de stânga face o politică de dreapta. S-ar părea, deci, conform acestui exemplu, că

într-un anumit moment sociopolitic nu există decât o singură manieră de a guverna eficient și că, în consecință, "culoarea" unui partid este mai degrabă o etichetă de uzanță, menită să-i faciliteze recunoașterea de către electorat, decât o identitate sigură, un conținut precis. Oricum, după toate indicile, identitatea doctrinală a unui partid dintr-o democrație, deși în general sesizabilă, este de obicei labilă și permeabilă la sugestii ideologice diverse (cu excepția, evident, a partidelor extremiste, care-si fac din doctrină un crez absolut, necorijibil și, pe deasupra, total). Într-un cuvânt, fără a nega identitatea doctrinală a unui partid, se poate totuși afirma cu destulă certitudine că ea nu este canonica sau, altfel spus, nu este reductibilă la o rețetă ideologică atotștutoare și atotcuprinsă. Pe de altă parte, în ciuda acestei laxități doctrinale a formațiunilor partizane, trebuie totuși observat că partidele obțin, cu sau fără voia lor, prin simpla însumare a punctelor de vedere politice pe care le exprimă de-a lungul timpului, o identitate doctrinală mai mult sau mai puțin coerentă, dar nu mai puțin reală. Doctrina devine deci o fatalitate pentru un partid, fie că acesta și-o asumă fie că nu, întrucât pentru exercițiul politic apeleză în mod inevitabil la teorii pentru a-și construi și susține programele și, în general, pozițiile. Iată de ce se poate susține, parafrazându-l pe domnul Jourdain, că partidele fac ideologie fără să știe. Toate acestea nu înseamnă că labilitatea doctrinală semnalată mai sus nu rămâne caracteristică.

Aceste motive par suficiente pentru ca mulți sociologi să situeze în prim-planul definiției partidelor criteriul formal sau organizațional. Evident, aserțiunile relativizatoare de mai sus se potriveșc în oarecare măsură și pentru definirea partidului ca organizație, căci, desigur, așa cum identitatea doctrinală nu este ceva imuabil, organizația nu poate fi nici ea dată pentru totdeauna. Cu toate acestea,

organizația este, structural, partidul însuși, astfel încât absența ei coincide cu dispariția partidului. Dacă totuși se poate vorbi de un partid fără doctrină, a vorbi de un partid fără organizație este un nonsens. Mobilitatea structurală și organizațională a partidului există, firește, impusă și de imperativele strătarhice, de exigentele competiției, adesea chiar de cerințele "pieței politice" și de strategiile electorale, dar structura organizațională a partidului rămâne mereu, pentru a folosi o expresie a lui Maurice Duverger, în chip de "armătură", lucru ce nu se poate susține despre doctrină (care, la rigoare, poate fi suspendată fără ca existența partidului să suferă). Maurice Duverger, sociolog fiind, apreciază criteriul organizațional ca fiind esențial pentru definirea partidelor politice. "Căci partidele actuale - serie sociologul francez - se definesc nu atât prin programul lor sau prin clasa aderenților lor cât prin natura organizației lor: un partid este o comunitate cu o structură particulară. Partidele moderne se caracterizează înainte de toate prin anatomia lor: protozoarilor din epocile anterioare le-a succedat partidul cu organism complex și diferențiat al secolului XX. Această evoluție se traduce în limbaj: americanii zic "mașină" pentru a desemna anumite forme pe care le îmbracă unori partidele lor; comuniștii numesc "aparat" structura ierarhică a partidului lor și îl desemnează în general cu acest termen expresiv: Organizația (cu o majusculă simptomatică)."¹⁹

Organizația este, fără îndoială, un element important pentru a înțelege natura socială a partidelor, dar, dacă nu i se prezintă diferența specifică de alte organizații sociale, ea nu poate avea relevanță. În această privință, Robert Michels este cel care a marcat un moment în științele politice prin "legea de fier" a partidelor politice pe care a propus-o. Așa cum am arătat în capitolul introductiv, R. Michels a susținut că un partid politic secretă în chip natural și ineluctabil o oligarhie burocratică

SISTEMELE DE PARTIDE ÎN DEMOCRAȚIILE OCCIDENTALE

caracterizată, la vârful organizației, de un cerc interior închis de lideri profesioniști, cerc practic inamovibil. În cuvintele sale memorabile, "legea sociologică fundamentală care stăpânește inexorabil partidele politice poate fi formulată astfel: organizația este sursa de unde se naște dominația aleșilor asupra alegătorilor, a mandatarilor asupra mandatanților, a delegaților asupra celor care deleagă. Cine zice organizație zice oligahie"⁶⁰. Acest punct de vedere, verificabil în multe cazuri, a fost totuși apreciat ca excesiv. Replica lui S.Eldersveld, a modelului stratarhic, este cea mai cunoscută. Conform acestui model organizațional, partidul politic este, dimpotrivă, un ansamblu deschis, permeabil atât la nivelul de jos cât și la cel al conducerii executive, rău definite și slab structurat. "Un partid - susține S.Eldersveld - este o structură de primire deschisă, permeabilă nu numai la bază ci și la vârf, grijuie să atragă categorii sociale marginale și doritoare să le ofere un mijloc de acces la centrele sale de decizii esențiale, o posibilitate de promovare în cadrul structurii sale. Un partid este de asemenea mai degrabă o structură de control "stratarhic" decât o structură de autoritate de tip elitist."⁶¹. Abordarea exclusiv organizațională a fenomenului partizan este astfel, prin forța lucrurilor, limitată. Această perspectivă trebuie deci dublată de cea teleologică.

Este motivul pentru care William R.Schonfeld tratează partidele politice, în lumina oferită de studiile asupra comportamentului electoral, ca "polarizatori de interes, transmițatori de ideologie, de doctrină și de atitudini politice, modelatori de politici publice, creatori de legături între cetățeni și guvern și așa mai departe"⁶². Alți politologi ca François Borella, de pildă, văd în partide "mașini electorale", menite să controleze și să capteze energia populară; din acest punct de vedere, ele pot fi privite și ca "revelatori și acceleratori sociopolitici sau frâne la schimbare. Se cuvine de a nu

ne crampona de rolurile electoral, parlamentar și guvernamental ale partidelor, ci deopotrivă de a le avea în vedere ca forțe sociale, capabile de a pune în mișcare mase populare"⁶³. Strânsa legătură dintre alegeri și partide fusese remarcată încă din 1919 de Max Weber, celebrul sociolog german înțelegând ce se poate naște din această relație: "este exclus să se poată organiza în mod practic alegeri în grupări politice întinse fără acest fel de organizare... Aceste noi formațiuni (partide - n.n.) sunt copiii democrației, ai sufragiului universal și ai necesității de a recruta și de a organiza masele"⁶⁴. Aceste idei sunt susținute și de P.P.Negulescu, la care el mai adaugă una: "e foarte important ca membrii unui parlament să aibă între ei legături ideale prealabil stabilite, să vină adică la lucrările legislative cu vederi comune, fixate de mai înainte, cu privire la problemele la ordinea zilei și la soluțiile lor cele mai bune, în teorie și în practică. La o asemenea co-nunitate de idei însă nu se poate ajunge mai în siguranță, decât numai dacă membrii parlamentului sunt înglobați în partide"⁶⁵.

Înainte de toate, deci, veritabila rațiune de a fi a partidelor este accesul la guvernare sau, altfel spus, cucerirea puterii. Această finalitate a organizării partidiste este pusă în evidență de mai toți marii sociologi ai fenomenului. Astfel, Roberto Michels sublinia încă de la începutul secolului în maniera sa extrem de apăsată: "orientarea generală a politicii partidelor, fie sub aspectul ei personal fie impersonal, este lupta pentru putere (Machtstreben)"⁶⁶. Ideea fusese exprimată și de Max Weber, care remarcase mai întâi că partidul presupune "relații de tip asociativ, o apartenență fondată pe o formă liberă de recrutare", pentru ca imediat să sublinieze: "Obiectul său (al partidului - n.n.) este de a asigura puterea pentru conducerii săi în sâmul unui grup instituționalizat în scopul realizării unui ideal sau obținerii de avantaje materiale pentru

militanții săi⁵⁷. La rândul lui, Maurice Duverger găsește această trăsătură esențială ca fiind valabilă pentru toate partidele: acestea "au ca obiectiv direct să cucerească puterea sau să participe la exercițiul ei"⁵⁸. O definiție aproape identică a partidului politic a formulat Dimitrie Gusti: "Partidul politic este o associație liberă de cetățeni, uniți în mod permanent prin interes și idei comune, de caracter general, associație ce urmăreste, în plină lumină publică, a ajunge la puterea de a guverna pentru realizarea unui ideal etic social"⁵⁹. Raymond Aron, în fine, ca să încheiem șirul autorilor celebri, pune și el în evidență această trăsătură atunci când definește partidele ca "grupări voluntare mai mult sau mai puțin organizate, care pretind, în numele unei anume concepții despre interesul comun și despre societate, asumarea, singure sau în coaliție, a funcțiilor de guvernare"⁶⁰.

Un partid politic se distinge deci de orice altă organizație socială - familie, școală, atelier, club, grup de interes, grup de acțiune civică, armată, biserică și.a.m.d. - prin aceea că el pretinde puterea, încredințat că poate guverna țara singur sau - dacă astfel nu se poate - în coaliție cu alte partide. Există, în această privință, un larg consens al politologilor, încât este de primit să perseverăm în exemple.

Analiza de conținut a diverselor definiții date partidelor remarcă o extraordinară unitate în diversitate. Trei elemente esențiale revin obsesiv în aceste definiții: (1) partidul politic este o associație de tip liber, (2) având drept fundament un proiect politic (ideologie, doctrină, credință, opinie, idei sau vederi politice), (3) în numele căruia acționează pentru a cucerii puterea (total sau parțial) prin intermediul alegerilor și pentru a exercita nemijlocit. Accentul cade totuși, sociologic cel puțin, pe organizație. Joseph LaPalombara și Weiner au stabilit patru criterii pe care o organizație trebuie să le îndeplinească pentru a fi într-adevăr un partid politic:

- o organizație durabilă, în sensul că ea să aibă o speranță de viață politică superioară liderilor săi; prin satisfacerea acestei cerinte se elimină clicile, cliențele, faționile sau camarile; bineînțeles, partidele politice pot fi fondate de un șef charismatic, dar în această situație ele trebuie să facă dovada că au capacitatea de a-i supraviețui (cum e cazul, bunăoară, al partidului gaullist Adunarea pentru Republikă)

- o organizație completă, în sensul că ea trebuie să se întindă de la nivelul central până la eșaloanele locale; prin acest criteriu se realizează deosebirea dintre un partid politic și un simplu grup parlamentar;

- voiață deliberată de a exercita în mod direct puterea, singur sau cu alte partide, la nivel local sau național, în sistemul politic existent sau într-un sistem politic nou; acest criteriu diferențiază partidele de grupele de presiune, acestea din urmă căutând doar să influențeze puterea, nu să dețină;

- voiață de a căuta sprijin popular atât la nivelul militanților cât și al alegătorilor; prin acest criteriu, partidele se disting de cluburi (fie acestea și politice)⁶¹.

Se poate deduce că, la rigoare, trei dimensiuni rămân esențiale pentru conceptul de partid politic: aceea formală (organizațională), aceea teleologică (exercițiul puterii) și cea ideologică, truabilă în multe cazuri, dacă nu chiar în toate, dar totuși mai puțin consistentă, mai informă, cu o pondere identitară, într-un cuvânt, mai redusă. Vom trata pe rând în cele ce urmează aceste dimensiuni.

Dimensiunea formală

Structura partidelor politice, adică dimensiunea organizațională, a fost o preocupare constantă a sociologilor. Modelul de abordare clasic este cel propus de Duverger în binecunoscuta sa operă Partide politice. Sociologul francez are în

SISTEMELE DE PARTIDE ÎN DEMOCRAȚIILE OCCIDENTALE

vedere două criterii, ambele ierarhice: criteriul organizațional propriu-zis (adică cel impus prin statutele partidelor) și criteriul participării individuale.

În primul caz, este vorba de un sistem de instituții complexe și variabile de la un partid la altul (pe verticală: congrese, comitete naționale, consilii, birouri, secrerariate etc.; dar și pe orizontală comitete, secții, celule, miliții etc.), menite să atenueze caracterul personal al liderului/liderilor, și unde există - teoretic, cel puțin, adică din punct de vedere statuar - o veritabilă separație a puterilor. În principiu, deci, alegerile libere domnesc la toate căaloanele. Nu există însă o structură general valabilă pentru toate partidele. Dimpotrivă, la acest capitol partidele sunt foarte eterogene, inventivitatea organizatorică dovedindu-se inepuizabilă. De exemplu, partidele catolice și democrat-creștine, Partidul Laborist din Marea Britanie - cu un fundament mai puțin obișnuit, căci este constituit pe baza sindicatelor și a cooperativelor - și partidele agrare din nordul Europei, ca să ne mărginim numai la aceste exemple, au fiecare în parte organigrame care nu pot fi reduse la o structură comună decât cu riscul deformării. Deși morfologia organizatorică a partidelor este foarte bogată, foarte diversă și, în consecință, ireductibilă la un model structural, se poate totuși aprecia că există o stratificare piramidală a instanțelor executive, eu nume - evident - foarte discrete, stratificare ce-și are originile într-o adunare generală sau larg reprezentativă; în plan orizontal însă realitățile organizatorice sunt cu adevărat imposibil de modelat date fiind principiile organizatorice fundamental diferite care structurează un partid sau altul (la acest nivel, sunt partide conduse de un sever principiu centralist și partide unde principiul subsidiarității este suveran, diferență care antrenează soluții organizatorice diametral opuse).

În privința participării indivizilor la viața organizației, dincolo îarăși de

diferențele care pot exista, răspunsul lui Maurice Duverger pare viabil. Sociologul francez a sesizat existența unor cercuri concentrice care, în funcție raza lor, dar invers proporțional, "măsoară" gradul de participare și de solidaritate: există mai întâi cercul larg al simpatizanților (care sunt favorabil partidului, adcăndu-i câteodată sprijinul lor, dar care rămân în afara organizației și a comunității de partid), apoi, imediat inclus în acesta, cercul aderenților (membrii de partid de rând), care include la rândul lui cercul sensibil mai redus al militanților (format din cei care-și asumă lupta partizană), și în fine, cercul cel mai restrâns, cel al propagandistilor (compus, într-un fel, din profesioniștii politici ai partidului). Din perspectiva poziției și după nivelul de apartenență la un partid, se pot distinge cercuri încă mai concrete: lideri, permanenți, militanți, aderenți, simpatizanți, electori. Maurice Duverger este de părere că evoluția numărului de electori și cea a numărului de aderenți nu sunt legate, electorii fiind mai instabili decât aderenții și, desigur, mai sensibili la crizele pe care le cunoaște partidul și la evenimentele din viața acestuia, motiv pentru care fidelitatea lor politică este mai capricioasă. Aceste cercuri concentrice nu sunt însă aidomă peste tot. Notiunea de membru de partid (membership), de pildă, nu este aceeași pentru toate partidele, aşa cum remarcă Maurice Duverger: "ea desemnează realități diferite la comuniști și la radicali, la Partidul Socialist francez și la Partidul Laborist britanic, iar pentru partidele americane, ea nu înseamnă chiar nimic"⁹².

Legată de această distincție a diferitelor cercuri de apartenență la un partid este și aceea a diferitelor cercuri care luptă pentru putere în interiorul formațiunii: cercul guvernamental (în condițiile în care partidul se află la putere), cercul parlamentar (când partidul are reprezentare parlamentară), cercul partizan ("mașina", "aparatul", cu personalul

adiacent), cercul local. De asemenea, tot din perspectiva abordării structurale, sunt și cele două modele opuse de organizare a partidelor asupra cărora am stăruit mai înainte: modelul **birocratic (oligarhic)** și modelul **stratarhic**; plajul unui partid asupra unuia sau altuia dintre aceste modele ține, după părerea noastră, de gradul său de ideologizare: salutarea ideologică (excesul de doctrină) impinge la un model oligarhic și, dimpotrivă, acolo unde doctrina este mai degrabă un stil decât o doctrină acaparantă asistăm la modelul stratarhic.

Dimensiunea teleologică

Pentru a înțelege cea de-a două dimensiune a conceptului de partid, trebuie mai întâi să revenim la formele de dominație și de legitimitate propuse de Max Weber. Tipologia stabilită de celebrul gânditor german în privința formelor istorice de dominație - tradițională, charismatică și legal-ratională - este încă foarte actuală, chiar dacă acestea rămân ideal-tipuri și dificil de întâlnit ca atare în realitatea sociopolitică. Max Weber a constatat deci că, teoretic, nu pot exista decât trei relații ale cetățeanului cu puterea pe care se fundamentează faimoasa "legitimitate": obișnuința de a respecta rutina și trecutul, increderea într-un șef măntuitor sau salvator/salvaționist și, în sine, supunerea la un ansamblu de reguli definite ca rationale și legale. Acest ultim tip, caracteristic vremurilor moderne, "se impune în virtutea "legalității", în virtutea credinței în validitatea unui statut legal și a unei "competențe" pozitive fondate pe reguli stabilite rațional, cu alte cuvinte, autoritatea fondată pe supunerea față de obligații conforme statutului stabilit. Este aceasta tocmai puterea așa cum o exercită "servitorul statului" modern, după cum sunt toți deținătorii de putere care se inscriu în acest raport"⁶³.

Emergența și consolidarea

partidelor trebuie căutată în acest tip de legitimitate a puterii. Conflictul politic - adică acela a căruia miză esențială o constituie controlul unui teritoriu dat, nu de către o forță străină, ci de către forțe endogene - se naște dintr-o criză de legitimitate. De aceea partidele politice trebuie înainte de toate să convingă cât mai mulți cetățeni că programele lor sunt benefice și că, în consecință, merită puterea, căci o revendică justificat.

Dimensiunea ideologică

În comparație cu dimensiunea structurală și cea teleologică, dimensiunea ideologică nu mai este la fel de edificatoare pentru conceptul de partid politic, ceea ce nu înseamnă cătuși de puțin că ea este neglijabilă. Dacă ideologia este definită ca un sistem de gândire coerentă, ca o concepție totală asupra lumii care este luată de individul sau grupul care aderă la ea ca un ghid infailibil, ca un răspuns la toate întrebările, de la cele politice la cele metafizice, cum este cazul ideologiei marxiste, atunci ea caracterizează doar câteva partide. Dar ideologia poate fi concepută și într-o manieră mai generală, mai largă și, de aceea, poate, mai vagă. Partidele britanice, bunăoară, corespund acestei definiții largi. Socialismul Partidului Laborist este puțin doctrinal, limitându-se la o simplă prevedere statuară privind socializarea mijloacelor de producție într-un viitor desul de indefinit (clauza a IV-a din statutul său), referință amendată însă de numeroase alte texte care acceptă o societate mixtă, adică o societate semi-socializată și semi-capitalistă. Totuși, a fi socialist în Marea Britanie are îndeajuns de multă acoperire, căci aceasta înseamnă un stil de viață inconfundabil, o stilistică politică bine definită, o manieră de a fi care nu se confundă cătuși de puțin cu stilul de viață Tory, adică cu stilul conservator. În acest sens, deci, extrem de larg, necanonizat în conținutul politic, s-ar putea

SISTEMELE DE PARTIDE ÎN DEMOCRAȚIILE OCCIDENTALE

sustine că există o ideologie; dată fiind această stilistică politică, se poate apoi susține că există un set de valori comune tuturor laburiștilor: egalitarism, justiție socială, arbitraj internațional, pacifism etc. Pe cât de inconsistentă poate fi ideologia la un partid sau altul (sunt partide care, în numele pragmatismului, se declară fără doctrină; iar altele care și "uită" doctrina), totuși, la rigoare, partidele capătă o identitate doctrinală (partidele care recuză ideologia sub motivul pragmatismului sfârșesc, în definitiv, prin a-și asuma o ideologie, chiar dacă aceasta nu le obligă deloc la disciplină sau coerență doctrinală; lucrurile sunt comparabile, chiar dacă pe alt plan, cu situația celor care se declară apolitici, apolitismul fiind și el în ultimă instanță o formă a politicii). Această fatalitate nu face însă ideologiile unor partide mai puțin alunecoase, mai puțin inconsistente; ba, câteodată, ca în cazul celor două mari partide americane, identitatea ideologică diferențiată devine extrem de dificilă, de riscantă (și Partidul Republican și Partidul Democrat sunt liberale), ceea ce arată destul de limpede că identitatea ideologică nu este întotdeauna un criteriu de definire a partidelor.

Ideologiile, care au stat la baza tipologiei stânga-dreapta, sunt astăzi apreciate de unii politologi ca neconcludente. Este motivul pentru care s-a căutat înlocuirea criteriului ideologic cu unul mai tehnic, mai precis, mai operational. Astfel, s-a spus la un moment dat (François Goguel, 1945) că stânga se definește prin imperativul schimbării, iar dreapta prin cel al ordinii. Jean-Louis Quermonne este și el încrezintă că partidele de stânga și cele de dreapta nu se definesc atât prin ideologii cât prin "temperament politic": primele se plâng că schimbarea este inexistentă sau prea lentă, în timp ce ultimele acuză schimbarea că este prea radicală sau prea rapidă²⁴. În același spirit, Alain Touraine este de părere că stânga ține de raporturi, de relații

sociale, în vreme ce dreapta ține de sistem. Toate acestea permit concluzia că, în ciuda relativității lor doctrinale, stânga și dreapta sunt încă operante și chiar profitabile pentru analiza politică, în timp ce dimensiunea ideologică propriu-zisă nu are relevanță în toate cazurile.

Funcțiile partidelor politice

Rațiunea de a fi a partidelor politice constă - cum am văzut deja - în accesul la guvernare sau în cucerirea puterii. Fără a minimaliza dimensiunea teleologică, care poate fi concepută totodată ca o funcție ultimă sau unică, se poate totuși spune că ea este mai degrabă un corolar care survine la capătul realizării altor funcții. Căci, înainte de toate, funcția curentă și permanentă a partidelor este aceea de a asigura medierea între cetățeni și stat, între societatea civilă și societatea politică. Aceasta este o funcție de mobilizare care se manifestă tot timpul, dar în chip plenar în timpul alegerilor, când se stabilește o corespondență reciprocă între societate, pe de o parte, și partide politice, pe de alta. "Doxocratizarea" alegerilor, semnalată de atâtia politologi, uneori cu malitie nejustificată, este desigur o realitate, dar o realitate a acestei medieri între civic și politic. Oricât de precar pare unora conținutul opțiunii politice a cetățenilor, votul fiind impus - susțin aceștia - de puterea mediilor, de politica-spectacol, de triumful imaginii, de victoria sau ascendentul medium-ului asupra mesajului, de percutanța sloganului, de constrângerile inerente pe care le impune "limba de lemn", de forma fără fond (se vorbește adesea în Occident de o "piată televizuală" și de "formatul mediatic" pe care trebuie să-l aibă un om politic pentru a se impune în fața electoratului, în detrimentul personalității politice de calitate²⁵), aceasta rămâne totuși singura modalitate democratică de a cucerii puterea; celebrele cuvinte ale lui Winston Churchill²⁶ rămân

și astăzi o replică plină de tâlc și de dreptate. Nu există deci un alt mijloc, în afara partidelor, care să permită cetățenilor să-și aleagă felul în care doresc să fie guvernați. Numai partidele pot oferi alegătorilor mijlocul de a organiza politic societatea; în absența acestor formațiuni politice alegerile ar fi haotice. Partidele participă în chip esențial, indiferent de mijloacele auxiliare utilizate în campaniile electorale, la actul cel mai preț al vieții politice constituționale: alegerea guvernărilor. P.P.Negulescu sesizase foarte bine rațiunea de ordin practic pentru care partidele nu pot fi înlocuite în acest proces constituțional: "Pe când candidații pot să fie nenumărați, partidele sunt numai câteva, și chiar când nu e cineva fixat de mai înainte asupra lor se poate orienta cu mai multă îmlesnire și cu mai multă siguranță".

"Pe de altă parte - arată gânditorul român mai departe - propaganda lor, prin discuțiile contradictorii pe care le provoacă cu privire la problemele cuniente, contribuie cu putere la luminarea opiniei publice și ajută astfel popoarele să guverneze efectiv prin ele însеле, fiindcă le dă putere să stie ce voiesc și ce trebuie să hotărască în fața urnelor, când se indeplinește actul esențial al vieții constituționale."⁶⁷ Acestei funcții bazal-constituționale a partidelor, filosoful român îi adaugă pe cea care ține de eficiența parlamentară (și asupra căreia am insistat mai înainte). Aceleași idei erau susținute simultan pe meridiane - dacă putem spune așa - mai democratice. Lawrence A. Lowell, de pildă, scria la începutul secolului nostru: "funcția esențială (a partidelor politice - n.n.), veritabilă lor rațiune de a fi, este de a face opinia publică să se concentreze asupra problemelor esențiale și de a propune electoratului soluții clar definite"⁶⁸. Ideea a fost susținută în perioada interbelică și de Edward Mc Chesney Sait: "funcția partidelor (este - n.n.) de a canaliza opțiunile opiniei publice înaintea alegerilor"⁶⁹. Mai aproape de zilele noastre, Leon D. Epstein subliniază: "a

structura votul este prima funcție a unui partid politic într-o democrație"⁷⁰.

Între structurarea votului și recrutarea personalului cu capacitate de guvernare există o relație foarte strânsă. Din acest ultim punct de vedere, un partid este deopotrivă o școală de formare a celor care vor ocupa posturile guvernamentale și parlamentare. Cazul Partidului Socialist Francez este foarte semnificativ în această privință, până în acolo incât pare un idel tip weberian. Înainte de 1981, anul căștigării alegerilor de către socialiști, acest partid nu părea să dețină atâtia guvernabili căci au apărut după această dată. Primul secretar al Partidului Socialist, François Mitterand, a devenit în 1981 președintele Republicii, iar cel care fusese mult timp numărul doi în partid, Pierre Mauroy, a devenit prim-ministrul și, mai apoi, în 1988, primul secretar al partidului. Membrii marcanți ai Partidului Socialist, care au fost multă vreme colaboratorii apropiati ai lui François Mitterand, atunci când el a condus partidul, au obținut posturi-cheie în stat; este cazul, de exemplu, lui Jacques Attali, Laurent Fabius, Pierre Joxe, Louis Mernez, Pierre Bérégovoy, Lionel Jospin (acesta candidat la alegerile prezidențiale din 1995 din partea socialiștilor) etc.; chiar lideri ai aripii non-mitterandiste a partidului de dinainte de 1981, ca Jean-Pierre Chevènement sau Michel Rocard, s-au văzut în poziții de guvernare dintre cele mai înalte. Așadar, liderii "sistemului politic în miniatură" pe care îl constituie un partid devin, în ipoteza că acesta ieșe victorios în alegeri, liderii națiunii.

Kay Lawson observă, în 1976, că, dintre toate instituțiile și organizațiile bazate pe libertatea de asociere, numai partidele aspiră în mod deschis și neechivoc "să asigure legătura (to link) între masă și puterea publică prin a-și plasa reprezentanții organizației lor în posturi în care ei pot exercita această putere în numele maselor"⁷¹. Kay Lawson stăruie în

SISTEMELE DE PARTIDE ÎN DEMOCRAȚIILE OCCIDENTALE

această idee, reluând-o mai târziu: "rațiunea lor (a partidelor - n.n.) de a fi este crearea unei legături între guvernanti și guvernati"¹⁰².

Oamenii și programele formează deci o unitate inseparabilă. Toate partidele se organizează și se mobilizează pentru a realiza un proiect politic global. Acest proiect politic este mai mult decât un simplu program, mai mult (adică, altceva) decât spun discursurile, mai mult/altceva decât chiar doctrina. Proiectul acesta este purtătorul unei anume idei despre interesul general, despre binele public, idee născută concret-istoric din conflictele sociale majore. Evident că, privite în concrețețea lor, funcțiile partidelor se leagă în chip organic de acest proiect politic fondator și de oamenii care sunt purtătorii acestuia.

Însă funcțiile partidelor pot fi nu numai politice (activitate electorală, activitate de control și de presiune asupra autorităților, activitate de mobilizare etc.), ci și sociale (asistență, întrajutorare, organizare de sărbători etc.). Acestea din urmă sunt totuși de cele mai multe ori reductibile la cele politice, pentru că ele au o rațiune politică, electorală, contând pentru imaginea partidului respectiv. Oricum, aceste funcții sociale nu sunt autentice și, în plus, nu sunt valabile pentru toate partidele.

Se poate remarcă că partidele politice sunt ajutate astăzi să-și exercite funcțiile de specialiști în diverse științe sociale. Mai mult, au apărut chiar științe sociale consacrate exclusiv acestui subiect. Este cazul așa-numitului marketing politic, apărut relativ recent și devenit rapid o unealtă a comunicării politice indispensabilă. Totuși, data sa de naștere poate fi considerată mai veche, unii cercetători apreciind că această disciplină a apărut în 1936, cu prilejul campaniei electorale a lui Franklin Delano Roosevelt. Marketingul politic în S.U.A. a cunoscut deja o dezvoltare ramificată; de fapt, în America se vorbește nu atât de marketing politic cât de political consultant

(consiliere politică), government relations (relații cu guvernul), public affairs (afaceri publice și relații cu administrația), lobbying (organizarea grupurilor de presiune), chiar anti-lobbying (lupta împotriva unor grupuri de presiune). Pentru Franța, însă, marketingul politic se naște abia în 1965 cu ocazia campaniei pentru alegerile prezidențiale.

Marketingul politic este prin excelență un marketing electoral. Apariția televiziunii a avut un impact decisiv pentru constituirea acestei discipline. Televiziunea a devenit liderul mediilor, mai mult decât presa scrisă, acționând totuși în strânsă legătură cu aceasta. Se spune adesea astăzi că omul politic este un "om de imagine" și că alegerile sunt de fapt tele-alegeri (în franceză: *élections-télélections*). Acestea sunt desigur exagerări, dar el arată destul de bine locul pe care televiziunea îl ocupă într-o societate modernă.

Michel Bongrand dă chiar o definiție academică marketingului politic: "un ansamblu de tehnici având menirea de a favoriza adeverarea unui candidat la electoratul său potențial, de a-l face cunoscut celui mai mare număr de alegători și fiecărui dintre aceștia, de a crea diferență față de alți concurenți - și adversari - și, cu un minimum de mijloace, de a optimiza numărul sufragiilor prin câștigurile din timpul campaniei"¹⁰³. Pentru specialistul francez, diagnosticul sociopolitic este scopul esențial al marketingului politic, întrucât acesta, dacă este stabilit corect, stă la baza "terapiei" pentru ridicarea "randamentului electoral", a "profitului politic". Dar obiectivul general este comunicarea. Din acest punct de vedere, sloganul este traducerea cea mai simplă și mai percutantă a axei de comunicare aleasă. Sloganuri precum I like Ike (al președintelui Eisenhower), Oui à de Gaulle, Oui à la France sau La majorité c'est vous (ale președintelui Charles de Gaulle), Let's make America great again

sau *Time is now* (ale președintelui Reagan), *Président de tous les Français* (al președintelui Georges Pompidou) ori *La force tranquille* (al președintelui François Mitterand) sunt veritabile concepții care poartă conținuturi foarte bogate, cu o forță a mesajului extrem de puternică. De asemenea, stilul, limbajul, mijloacele publicitare (afișele, documentele imprimate, spoturile video etc.) sau relațiile publice ale candidatului sunt deopotrivă preocupări ale marketingului politic. Toate acestea sunt motive suficiente de convinsătoare pentru ca mai toate partidele mari din Europa și America să aibă astăzi o direcție de marketing politic. Mai mult încă, pentru a vedea aprecierea de care se bucură această disciplină, este suficient să amintim că Uniunea Democrat-Creștină (CDU) a făcut din directorul său de marketing noul său secretar general.

Partidele sunt deci simultan producători și produse în cadrul unor tipuri particulare de piețe pe care cercetătorii le-au numit piețe politice. Piețele politice sunt definite ca locuri în care se schimbă produse politice contra sprijinului politic (material sau simbolic) și al voturilor. Pentru ca o astfel de piață politică să funcționeze, deci pentru a se realiza o structură a schimburilor, reglementate, periodice și relativ stabile, trebuie să existe antreprenori politici, adică indivizi care revindică - și cărora le este recunoscut în mod social - dreptul de a interveni în acest tip de competiție simbolică în care lupta se dă în numele ideilor, al programelor specializate. Este însă de asemenea necesar ca producătorii (partidele) de bunuri specifice să întâlnească acei clienți sau consumatori care să aprecieze produsele pe care ei le oferă.

Anthony King a făcut o analiză exhaustivă a funcțiilor partidelor pe care științele politice le-au inventariat de-a lungul timpului, stabilind că acestea pot fi reduse la șase tipuri fundamentale: (1) structurarea votului, (2) integrarea și

mobilizarea marelui public, (3) recrutarea liderilor politici, (4) organizarea guvernării, (5) determinarea politicilor publice și (6) coalizarea intereselor. P.H.Merkel a propus regruparea și redefinirea acestora în alte șase categorii funcționale:

- (1) "recrutarea și selectarea personalului conducător apt pentru posturile guvernamentale".
- (2) "conceperea programelor și a politicilor pentru guvernare".
- (3) "coordonarea și controlul organelor guvernamentale".
- (4) "integrarea societății prin satisfacerea și concilierea cererilor de grup sau prin asimilarea unui sistem comun de credințe sau de ideologie".
- (5) "integrarea socială a indivizilor prin mobilizarea sprijinului lor și prin socializare politică".
- (6) "funcția de contra-organizație"¹⁰⁴.

Trebue însă precizat că toate acestea sunt în primul rând funcții ideale. În realitate, partidele nu execută în mod necesar toată gama acestor funcții, sau altfel care li se atribuie, ba, câteodată, pot să nu exercite nici una.

Este totuși o funcție depistabilă într-o formă sau alta aproape în fiecare caz: aceea de mediere. Ea apare, cel puțin din perspectiva sociologici, ca fiind cea mai importantă, întrucât partidele sunt veritabile relee pentru voința politică a societății sau a unor segmente sociale precum comunitățile religioase sau etnice. Această funcție este congruentă cu funcția constituțională sau constituuantă pe care un partid politic o îndeplinește într-un sistem politic. În această privință merită să fie menționată concepția germană care are o impecabilă elaborare constituțională. Legea privind partidele politice (*Parteiengesetz*) din 24 iulie 1967 se constituie într-un veritabil statut al multipartidismului. După ce definește partidele ca "un element

SISTEMELE DE PARTIDE ÎN DEMOCRAȚIILE OCCIDENTALE

constitutiv, nevesar dreptului constitutional, al ordinii fundamental liberale și democratice". *Pareigesetz* stipulează că partidele "concură la formarea voinei politice a poporului în toate domeniile vieții publice", ceea ce echivalează cu definirea funcției fundamentale, prevăzând apoi modalitățile concrete de realizare a acesteia după cum urmează:

- influențând formarea opiniei publice;
- stimulând și aprofundând educația politică;
- promovând participarea activă a cetățenilor la viața politică;
- formând cetățeni capabili să-și asume responsabilități publice;
- participând, prin desemnarea de candidați, la alegerile de la nivelul Federației, al Land-urilor și al comunelor;
- influențând evoluția politică prin intermediul parlamentului și al guvernului;
- introducând obiectivele politice pe care le-au elaborat în procesul formării voinei statale, veghind la o constantă și vie legătură între popor și organele statului"¹⁰⁵.

Dincolo însă de posibilele funcții concrete și variabile, partidele contribuie în chip fundamental la echilibrul sistemic al unei societăți democratice. Pentru a releva acest lucru, trebuie depășit inventarul activităților și rolurilor lor concrete și asumate, sau, cum spunea un partidolog, trebuie "să se depășească studiul intențiilor lor subiective, al scopurilor lor mărturisite, pentru a analiza consecințele obiective și observabile ale acțiunii lor"¹⁰⁶. În această privință, partidele sunt în mod paradoxal mai puțin importante în sine pentru echilibrul politic al unei societăți. Ceea ce este capital pentru acest echilibru este **sistemul de partide**, pluralitatea lor auto-organizată. Există deci o funcție fundamentală care transcede oricare partid luat separat și care este realizată de toate partidele împreună. Căci democrația nu rezidă în partide - cum spunea un cercetător - ci între partide.

Sisteme de partide

Tipologii ale partidelor

S-ar putea spune că prima tipologie a partidelor politice aparține părintelui politologiei moderne, Alexis de Tocqueville, care în *De la Démocratie en Amérique*, după ce constată că aceste formațiuni sunt "un rău inherent guvernărilor libere", vorbește stăruior de "partide mari" și "partide mici". Criteriul care discerne între un tip și celălalt nu este, însă, așa cum s-ar părea la prima vedere, legat atât de cantitate, ci mai degrabă de calitate. Cu alte cuvinte nu dimensiunile sau numărul de aderenți fac un partid mic sau mare, ci principiile pe care se întemeiază și moralitatea politică adiacentă. Faptul că există de obicei coincidență între calitatea principiilor unui partid și mărimea sa fizică ține cumva de relația cauză-efect, dar accentul cade, evident, pe primul termen. S-ar putea spune că pentru Tocqueville *grands partis* sunt de fapt *great parties*. Căci iată cum definește el partidele mari: "Numesc partide politice mari pe acelea care se atașeză mai mult principiilor decât consecințelor lor; generalităților și nu cazurilor particulare; ideilor și nu oamenilor. Aceste partide au, în general, trăsături mai nobile, pasiuni mai generoase, convingeri mai reale, o alură mai sinceră și mai îndrăzneață decât celelalte. Interesul particular, care joacă întotdeauna cel mai mare rol în pasiunile politice, se ascunde aici cu mai multă abilitate sub voalul interesului public; ajunge câteodată chiar în situația de a se ascunde de privirile celor care-l însuflețesc și îl fac să actioneze". Tocqueville exprimă prin aceste cuvinte subtila dialectică a interesului public și a interesului privat; ca neîntrecut moralist, în cea mai bună tradiție franceză, dar și ca spirit care înțelege rațiunile profunde ale liberalismului, el nu se putea lăsa intimidat de retorica inte-

resului general, sugerând, cu o rară știință a măsurii și a gustului, complementaritatea de conținut a acestuia cu interesul particular. Cum Tocqueville era un aristocrat, având nostalgia lumii vechi (dar și deplina înțelegere a lumii noi, realizând cu luciditate ceea ce se pierdea și ceea ce se câștiga prin trecerea societății de la aristocrație la democrație), el era foarte atent la moravuri. Prin contrast, iată cum descrie el cealaltă categorie de partide: "Partidele mici, dimpotrivă, sunt fără credință politică. Cum ele nu se simt elevate și susținute de mari obiective, caracterul lor este împregnat de un egoism care se produce fățiș cu fiecare din actele lor. Ele se încâlzeșc mereu la frig; limbajul lor este violent, dar mersul le e timid și nesigur. Mijloacele pe care le folosesc sunt mizerabile, ca și scopul însuși pe care și-l propun." Efectele sociale ale acestor două tipuri de partide sunt bineînțeles, diferite: "Marile partide bulversează societatea, cele mici o agită; unele o schimbă, celealte o pervertesc; primele o salveză cândădă zdruncinând-o (en l'ébranlant), celealte o tulbură întotdeauna fără profit"¹⁰⁷.

Tipologia lui Tocqueville (o sintagmă cum nu se poate mai rebarbativă dacă o raportăm la expresivitatea desăvârșită a stilului) nu este însă doar literar-portretistică. "Partidele mari" sunt specifice, precizează filosoful, marilor momente revoluționare, de ample răsturnări și rupturi sociale, iar cele "mici" perioadelor de calm, de așezare socială, micimea lor fiind reductibilă la rolul lor intrigant. Experiența istorică partizană era mult prea redusă în acea epocă (1831-1840) pentru a nu circumscrive partidele politice unui rol mai degrabă istoric decât politic. La noi, la începutul secolului XX, dar cu experiență și învățătură secolului dinainte, Xenopol apreciază la fel partidele, adică după rolul și misiunea lor istorică: anii 1821, 1848 și 1859 marchează - spune istoricul - măreția "partidului național", veritabilele puncte de apogeu ale acestuia, în rest fiind declinul

(adică divizarea partidului național). Dealtfel, Tocqueville însuși deplinește micimca partidelor americane din vremea sa și evocă romantic grandoarea celor dinainte.

Evident că partide mari și partide mici au continuat să existe de la Tocqueville începând, dar ele suscăță mai mult atenția istoricilor. Politologii preferă în măsura posibilului criteriile pozitive, emanăție a judecăților de existență. Aceasta nu înseamnă că ei exclud judecățile de valoare sau că le acordă acestora un rol secund. Este aici doar o chestiune de metodă, de procedură, de articulare a demersului politologic, care dorește să respecte puterea probatorie a argumentelor.

Din această perspectivă, există o tipologie mai nouă, datând de la 1951, dar pe care deja o putem numi clasicală dată fiind cariera politologică de excepție pe care a făcut-o. Ea aparține lui Maurice Duverger și distinge între "partide de creație interioară" și partide de creație exterioară", criteriu fiind cel al genezei partidelor. Originea, interioară sau exterioară, a partidelor se referă la societatea politică și, respectiv, societatea civilă. Așa cum am văzut în capitolul rezervat genezei fenomenului partizan, partidele de creație interioară, adică cele de origine parlamentară și executivă (mai bine zis, prezidențială, căci fenomenul s-a petrecut numai în S.U.A.), sunt cele care au apărut primele. Partidele de creație exterioară (exterioară în raport cu parlamentul sau cu alte puteri publice) sunt ceva mai târzii, nu însă defazate, și ele au apărut din grupuri sociale situate în afara sistemului politic propriu-zis: grupuri de presiune (asociații profesionale, sindicate, cooperative), societăți de reflecție sau de gândire (secte religioase, franc-masonerie), asociații de vechi combatanți etc. În concluzie, folosind termenii zilelor noastre, partidele de creație interioară răsănesc din structurile societății politice, în vreme ce partidele de creație exterioară se nasc din structurile

SISTEMELE DE PARTIDE ÎN DEMOCRAȚIILE OCCIDENTALE

societății civile.

Același sociolog a propus și o altă clasificare a partidelor, și aceasta dobândind o amre reputație: "partide de cadre" (cărora le-a adăugat ulterior partidele prezidențiale) și "partide de mase". Diferența dintre aceste două tipuri nu este arată Maurice Duverger - o chestiune de număr, de cantitate, ci de structură. Partidele de cadre "nu întesc să grupeze un cât mai ridicat număr de aderanți, ci să reunească notabili: calitatea lor este mai importantă decât cantitatea. Acești notabili sunt căutați fie datorită prestigiului, fie datorită averii care le permite să ajute la acoperirea cheltuielilor legate de campaniile electorale."¹⁰³ Partidele de mase, în schimb, caută să înregistreze aderanți pe care să-i supună unei educații politice puternice: "Aderanții sunt deci materia însăși a partidului, substanța acțiunii sale. (...) Din punct de vedere finanțiar, partidul se sprijină în mod esențial pe cotizațiile vărsate de membrii săi."¹⁰⁴ Încercând să ilustreze aceste tipuri prin exemple existente în momentul analizei, Duverger arată că Partidul Socialist Unificat (PSU), în ciuda celor vreo 16.000 aderanți pe care îi avea atunci, era totuși un partid de masă, deoarece membrii săi erau atent înregistrați și contabilizați și, ca o consecință firească, cotizau regulat, ceea ce permitea partidului să-și finanțeze din resurse proprii campaniile electorale și acțiunile de educație politică în scopul formării unei noi élite. Uniunea Democraților pentru Republică, deși avea în acel timp vreo 100.000 aderanți, era totuși un partid de cadre, pentru că fruntașii săi aveau o certă reputație.

Tipologia a fost criticată de unii politologi (precum Aaron Wildavsky) pentru considerentul că multe partide păreau să rămână în afara acestei scheme generale. De pildă, partidele catolice și democrat-creștine ocupă un loc cumva intermediar, fiind dificil de plasat într-o categorie sau altă; sau, la fel, partidele

laburiste, constituite pe baza sindicatelor și a cooperativelor; deși prin aceasta par să fie mai aproape de partidele de mase, modul de structurare indirect complică totuși lucrurile și face apartenență problematică; chiar partidele agrare, a căror diversitate organizatorică este foarte mare și al căror rol rămâne limitat la câteva țări, au nevoie de explicații suplimentare și diferențiate pentru a le putea cataloga într-un fel sau altul. Mai mult aceste două tipuri nu sunt mereu și peste tot operabile și confirmate: în Statele Unite partidele de cadre n-au cunoscut concurența partidelor de mase, partidele americane fiind dintotdeauna partide eminentamente de cadre, ale căror directive esențiale sunt elaborate de comitete de notabili. Desigur, exemplul american este sensibil diferit de cel european, deoarece partidele din S.U.A. au dezvoltat demult un foarte eficient sistem de încredere permanentă a alegătorilor; în America, între partide și alegători s-au stabilit legături mult mai precise și mai regulate decât în țările europene. Este poate aici o explicație pentru care partidele americane au constituit o armatură mult mai puternică și o organizare mult mai solidă la nivel local.

Pentru a îmbunătăți această tipologie, Otto Kirchheimer a propus un nou tip de partid: "partidul agață-tot" (în engleză: catch-all-party; în franceză: parti attrape-tout sau parti de rassemblement)¹⁰⁵. Partidele de acest tip nu sunt partide de reprezentare individuală, ca partidele de cadre, și nici partide de mare integrare socială, precum partidele de mase. Ele sunt mai degrabă partide inter-clase, foarte eterogene din punct de vedere sociologic și, bineînțelea, fără o identitate ideologică precisă sau, mai exact, unică. De aceea în cadrul partidelor catch-all încap deopotrivă partide de stânga, ca Partidul Social-Democrat din Germania (SPD-Sozial Demokratische Partei Deutschlands), de dreapta, ca Uniunica Democraților pentru Republică (UDR) în Franță, sau de centru,

ca Uniunea Creștin-Democrată (CDU - *Cristliche Demokratische Union*) în Germania. Meritul acestei categorii a lui Kirchheimer este acela că relevă caducitatea aşa-ziselor partide de clasă, căci, luate *ad litteram*, acestea nu există în realitate; nici un partid nu și recrutează membrii exclusiv dintr-un strat social (chiar dacă uneori există preponderențe) și toate partidele sunt impure sociologic. Se poate întâlni însă o categorie asemănătoare chiar la cel expus criticii: Duverger a susținut și el existența unui tip intermediar între partidele de cadre și partidele de mase: partidele indirecte.

Sociologul francez a mai operat însă o distincție între partide, pornind de la criteriul modului de votare: "partide suple" (adică partide care nu au disciplină de vot) și "partide rigide" (care au o severă disciplină de vot). Această tipologie este apreciată de Maurice Duverger ca fiind la fel de importantă ca și cea dinainte. O asemenea considerare are în vedere existența unei legături de dependență între cele două tipologii: partidele de cadre sunt suple și partidele de mase sunt rigide. Dependența aceasta nu este însă perfectă, ea cunoscând multe excepții. Bunăoară, există partide de cadre rigide, cum sunt Partidul Conservator și Partidul Liberal din Marea Britanie. De asemenea, partidele de cadre tradiționale suple (fără vreo disciplină de vot, ca în cazul Partidului Radical Francez) se deosebesc nu numai de partidele de cadre tradiționale rigide (cum sunt cele două partide britanice), dar și de partidele americane, acestea din urmă fiind suple dar cu o armătură foarte solidă. Cât privește partidele de mase, acestea pot fi clasate în două sub-grupe: acelea în care participarea este specializată (majoritatea partidelor socialiste și a partidelor democrat-creștine) și acelea în care participarea se bazează pe înregimentare și în care angajarea este totală, chiar totalitară (partidele fasciste și comuniste, unele partide din țările subdezvoltate). Partidele indirecte (munci-

torești/laburiste, agrare, chiar anumite partide democrat-creștine) constituie o categorie de mijloc care în unele cazuri ar putea fi relaționată cu categoria partidelor de cadre. Sintetizând într-o schemă tipologiile lui Duverger, am putea obține următoarea situație:

Partide de cadre:	- suple - rigide
Partide indirecte	- catolice
Partide de mase:	- socialiste - specialize - totalitare

Pornind de la ideile tipologice ale lui Duverger și Kirchheimer, Jean Charlot a propus o nouă tipologie, mai simplă:

- (1) partide de notabili,
- (2) partide de militanți,
- (3) partide de alegători.

Pusă în analiză, nici această tipologie nu scapă de dificultăți. Partidele de notabili și partidele de militanți corespund întru-totul partidelor de cadre și, respectiv, partidelor de mase, în timp ce partidele de alegători sunt în linii mari suprapuse partidelor *catch all*; acestea din urmă însă pot fi foarte bine partide de notabili/de cadre, astfel încât inconvenientele nu se elimină prin această simplă redenumire, indecizia și aproximarea continuând să persiste.

O tentativă temerară de a clasifica partidele după genealogia și afinitățile lor ereditare aparține lui Daniel-Louis Seiler, care a încercat o abordare holistă, valorificând mai toate contribuțiile tipologice, de cele ale lui Marx și până la cele ale lui Duverger, Charlot și Rokkan. Obiectivul acestei întreprinderi taxinomice a fost acela de a clasa cât mai complet și în mod comparativ partidele în funcție de "familii" pe care ele le-au constituit în mod obiectiv. În concepția lui Seiler, patru clivaje instituționalizate stau la baza arborelui genealogic al partidelor: proprietă-

SISTEMELE DE PARTIDE ÎN DEMOCRAȚIILE OCCIDENTALE

tari/muncitori, urban/rural, biserică/stat și centru/periferie¹¹. Fiecărui versant al acestor clivaje îi corespunde o familie de partide, definită prin existența unor afinități care crează o relație de înrudire între acestea, familie construită deopotrivă prin analiza diacronică și sincronică. Analiza lui Seiler este teoretic foarte provocatoare, dar din punct de vedere practic ea se lovește atât de mai vechile inconveniente cât și de alte noi. Căci, astăzi mai ales, afirmația că un partid este expresia unui versant al unuia din cele patru clivaje sociale este foarte riscantă. După cum am văzut mai înainte, toate partidele, fără excepție, sunt socialmente mixte. Și chiar dacă pentru unele partide se poate considera definițioru un anume versant, pentru altele, în schimb, această relație este foarte problematică, de nu chiar imposibilă.

Trecând peste inerentele aproximări și ajustări ale tuturor acestor viziuni tipologice, ele își dovedesc din plin utilitatea teoretică, înțe că fenomenul partizan este astfel tratat în organicitatea sa socio-istorică și politică. Așadar, chiar dacă practic împină obstacole uneori insurmontabile, căci în general bogata morfologie a faptelor sociale respinge trataamentele clasificatoare, sistematizarea de acest ordin este în același timp un imperativ teoretic. În lipsa ei, totul ar fi descriptivism și conceptualizarea ar fi compromisă din start. Or, în aceste condiții, fenomenul partizan ar părea că se dezvoltă haotic, imprevizibil, capricios, incomprehensibil, ceea ce desigur este departe de adevăr.

În fine, o tipologie clasică, de care am aminti mai înainte, este cea care separă dreapta de stânga. Ea s-a născut, cum am mai arătat, în revoluția franceză de la 1789, termenii fiind la începuturi o metaforă legată de o soluție procedurală inventată ad-hoc pentru a facilita numărarea voturilor în chestiunea veto-ului regal: parlamentarii aparținând aristocrației și favorabili acestei prerogative monarhice s-au așezat în dreapta președintelui Adunării, iar ceilalți

la stânga acestuia. Deși această împărțire spațială a fost fortuită, evenimentul acestei așezări fiind uitat pe parcurs, semnificația politică s-a păstrat și a făcut o carieră pe care politologii nu o pot ignora. Ei au încercat să dea acestui dualism un conținut științific. Criteriul propus de François Goguel pentru a distinge stânga de dreapta, cel al atitudinii partidelor față de ordinea existentă, este probabil cel mai corect. Conform acestuia, dreapta ambicioanează la prezervarea și administrarea ordinii existente, în vreme ce stânga o contestă, cerând schimbarea socială.

Mulți cercetători, nemulțumiți de manifeismul inherent al acestei dualități, au încercat să corecteze prin introducerea unui al treilea concept: cel de centrul. Maurice Duverger combată însă această amendare. Argumentele lui par viabile. Căci el recunoaște că nu există în mod regulat un dualism al partidelor, dar aceasta nu poate fi o piedică în calea acestei tipologii duale, deoarece "există întotdeauna un dualism al tendințelor". Sociologul francez se explică imediat: "Orice politică implică o alegere între două tipuri de soluții: soluții intermediare se apropie de una sau de alta. Aceasta este echivalent cu a spune că centrul nu există în politică"¹². În concluzie, după Duverger, "centrul nu este altceva decât gruparea artificială a părții drepte a stângii și a părții stângi a dreptei. (...) De-a lungul istoriei, toate mariile lupte de facțiuni au fost dualiste. (...) De fiecare dată când opinia publică este plasată în fața marilor probleme de bază, ea tinde să se cristalizeze în jurul a doi poli opuși. Mișcarea naturală a societăților inclină spre bipartidism."¹³

Considerațiile lui Duverger pe tema acestei tipologii sunt probabil adevărate, dacă acceptăm, desigur, că stânga și dreapta desemnează în primul rând tendințe politice de ansamblu. În cazul, de pildă, al Franței, contrar totuși altor exemple occidentale, dreapta nu a fost niciodată încarnată într-un mare partid

dominant și structurat puternic, ci mai mereu într-o multitudine de partide, mai slabe sau mijlocii, ale căror filiații au fost destul de diferenți. Anii '80 păreau să marcheze un abandon al eterogenității formațiunilor de dreapta, în ciuda apariției unui nou partid, Frontul Național (FN), în mare măsură incongruent cu celelalte partide de dreapta, Adunarea pentru Republie (RPR) și Uniunea pentru Democrația Franceză (UDF). Dar aceste două ultime partide amână la nesfârșit unitatea mereu promisă, ceea ce confirmă tradiția dreptei franceze. Alegerile prezidențiale din 1995 au arătat însă că dacă între RPR și UDF relațiile de înrudire sunt profunde, UDF sincronizându-se rapid în a susține candidatura gaullistului Jacques Chirac, dreapta liberală basculând astfel spre - cum numesc politologii francezi - "dreapta cezariană", FN, în schimb, s-a dovedit inaderent la acest curent politic, fiind chiar extrem de intratabil. Mijlocul anilor '90 pare, așadar, să confirme că dreapta franceză rămâne aceeași. Multiplicarea de nume și de sigle (UDC, Renovatorii Opoziției, Renovatorii RPR-ului, Forța Unită, Forumul Civic, Cles, UPF) mărturisește și ea în spiritul acestei tradiții politice.

Stânga și dreapta se dovedesc însă mult mai puțin aplicabile altor sisteme de partide. Dacă în Italia, chiar și după reformarea sistemului de partide, această tipologie se dovedește utilă, recomandabilă, în alte țări stânga și dreapta abia pot spune ceva despre tendințele politice (în Marea Britanie, în Australia) sau chiar nu pot să spună nimic (este cazul S.U.A.; în rigoare, s-ar putea accepta totuși că într-un anumit moment cele două mari partide americane se plasează simetric pe axa stânga-dreapta).

Sisteme de partide

Încadrarea dualistă a partidelor politice rămâne deci foarte restrictivă, o abordare nuanțată și realistă fiind obligată

să renunțe la ea. Este motivul pentru care Jean Blondel a fost nevoit să abandoneze această perspectivă binară atunci când a încercat să stabilească, după criteriul ideologic, tipurile de partide politice existente în democrațiile occidentale. Cele șase tipuri pe care le-a inventariat ca ocupând spectrul de la stânga la dreapta - partidele comuniste, socialiste, liberal-radical, agrarien, creștine și conservatoare - par a respecta mai mult sensul realității politice, chiar dacă această tipologie nu aduce nimic nou sub raport conceptual. În același timp, acest eschier general echivalează cu un nou nivel de analiza tipologică: acela al sistemelor de partide. Așa cum vom vedea mai departe, această configurație, în ciuda faptului că nu echipază nici ea multiplicitatea concretă a partidelor din țările democratice, este îndeajuns de revelatoare pentru existența unui echilibru funcțional al vectorilor politici din societățile rodate democratic. Ea permite o explicație viabilă a homeostazicii corpului politic. Lucrul acesta va fi mai clar atunci când vom examina profilul ideologic al partidelor din democrațiile occidentale în raport cu sistemele lor supra-ordonatoare. Mai înainte însă de aceasta se cuvine să punem în evidență condițiile în care partidele politice ajung să formeze un anumit sistem.

Cu excepția statelor cu partid unic, țările democratice cunosc toate doar situația de coexistență a mai multor partide. Formele și modalitățile acestei coexistențe definesc **sistemul de partide**. O eventuală definiție a acestuia trebuie să aibă în vedere cel puțin două serii de elemente. Mai întâi, așa cum am văzut în capitolul precedent, este vorba de similitudinile și deosebirile care există în structurile interioare ale fiecărui partid component al sistemului; se pot astfel distinge, după cum am arătat mai înainte, sisteme de partide centralizate și descentralizate, de partide totalitare și de partide specializate, de partide suple și de partide rigide etc. În

SISTEMELE DE PARTIDE ÎN DEMOCRAȚIILE OCCIDENTALE

al doilea rând, perspectiva holistă asupra partidelor permite o vizionare comparativă și, implicit, un nou nivel de analiză: numărul partidelor, dimensiunile și tipurile lor, alianțele, localizarea geografică, repartitia politică etc. Așa cum arată Maurice Duverger, un sistem de partide se definește printr-un raport între toate aceste caractere.

Dar sistemele de partide sunt rezultatul a numerosi și complexi factori. Cățiva dintre aceștia sunt proprii unei țări anume, alții sunt însă generali. Este evident că factorii specifici - ca istoria și tradițiile, credințele religioase, compozitia etnică, rivalitățile naționale și.a. - trebuie obligatoriu luati în considerație pentru a putea înțelege respectivul sistem. Bunăoară, opoziția dintre republicani și democrați în Statele Unite trebuie plasată în descendența rivalității dintre Jefferson și Hamilton de la Convenția din Philadelphia, așa cum există o certă filiație între Tories din vechime și conservatorii britanici de astăzi; sau, ca un alt exemplu, dispersia dreptei franceze decurge destul de clar din situația politică a Franței din perioada 1875-1900. Cât privește factorii generali, aceștia, evident, sunt comuni tuturor țărilor democratice. După M. Duverger, ei sunt în număr de trei: (1) socio-economi, (2) ideologici și (3) tehnici.

Prima categorie vizează în principal influența structurii claselor sociale asupra partidelor politice. Acest impact are o oarecare confirmare istorică. "Se poate descrie diviziunea partidelor europene în secolul al XIX-lea, între conservatori și liberali, ca opoziția dintre aristocrația funciară și burghezia comercială, industrială și intelectuală; apariția partidelor socialiste, la începutul secolului al XX-lea, coincide cu intrarea clasei muncitoare în viața politică", arată Maurice Duverger¹⁴. Dar, după cum am văzut, există numeroase excepții de la această regulă; partidele americane nu corespund deloc unor clase sociale determinante. Ba, mai mult, nici un partid de niciunde nu are o compozиție

socială absolut omogenă, nici măcar partidele comuniste care se revendică stăruitor ca reprezentând proletariatul. Dacă totuși unele partide pot fi considerate de clasă, nu atât prin compozitie socială cât prin ideologie, comportamentul electoral al cetățenilor nu este reductibil la apartenența de clasă. În Franță, țara cunoscută pentru concordanța dintre stratificarea socială și cea partidistă, comportamentul electoral al cetățenilor ține prea puțin seama de apartenența lor socială. La alegerile legislative din 1986, muncitorii au votat pentru partidele de stânga în proporție de 61% (din care, pentru PS 34%), dar și 20% din patronii din industrie și din comerț au votat la fel, în timp ce șomerii au avut această opțiune politică în proporție de 48%. Deci, pentru secolul nostru cel puțin, "baza socială" a unuia sau altuia dintre partide depășește o anumită clasă socială. Așa cum am arătat, toate partidele sunt sociologic mixte, inter-clase, chiar dacă o tendință de clasă poate să se întrevadă într-unul sau altul. Concluzia nu poate fi decât una singură: chestiunea dacă un partid reprezintă bine cutare clasă socială sau cutare grup apare ca o chestiune falsă.

A doua categorie, cea a factorilor ideologici, corespunde într-o oarecare măsură pozițiilor de clasă, dar această relație nu este nici pe departe generală și nici absolută. În plus, un partid care nu-și schimbă sigla nu înseamnă că nu este supus transformării, inclusiv în privința ideologiei sale; competiția politică silește partidele să-și revadă pozițiile ideologice sau, cu alte cuvinte, să se schimbe. În sfârșit, așa cum am mai spus, sunt partide care, odată ajunse la guvernare, își abandonează sau își suspendă ideologiile și programele, deoarece exigențele guvernării impun frecvent noi soluții politice.

Ultimul factor relevat de Duverger, cel tehnic, vizează regimul electoral. Aceasta are adesea un rol decisiv pentru configurația sistemului de partide dintr-o anume țară. Meritul pentru repre-

varea felului în care modalitatea de scrutin influențează structurile pluripartidismului dintr-o țară îi revine, și de această dată, lui M. Duverger. Sociologul francez a schematizat impactul general al modului de scrutin în următoarele trei formule sau "legi":

"1) reprezentarea proporțională tinde spre un sistem de partide multiple, rigide, independente și stabile (cu excepția cazului de mișcări pasionale);

2) scrutinul majoritar cu două tururi tinde spre un sistem de partide multiple, suple, dependente și relativ stabile (pentru toate cazurile);

3) scrutinul majoritar cu un singur tur tinde spre un sistem dualist, cu alternanța marilor partide independente"¹¹⁵

I s-a reproșat lui Maurice Duverger că demonstrația sa nu este prea riguroasă, că excepțiile de la regulă sunt tot atât de numeroase ca și exemplele favorabile acestor teze. Există în această privință o lucrare între-totul remarcabilă, semnată de Douglas W. Rae, referitoare la efectele politice ale legilor electorale¹¹⁶. Douglas Rae a studiat sistematic toate consultările electorale care au avut loc între 1 ianuarie 1945 și 1 ianuarie 1965, perioadă care a cuprins 121 de alegeri. Concluzia forte a studiului este că toate sistemele electorale, inclusiv reprezentarea proporțională, dau o primă de locuri parlamentare celor mai puternice partide și afectează într-o măsură mai mare sau mai mică partidele mici. Douglas Rae nu infirmă nici categoric și nici evident "legile" lui Duverger referitoare la efectele scrutinului majoritar și ale reprezentării proporționale, ci doar contestă că scrutinul majoritar cu un singur tur implică în mod necesar și inevitabil sistemul bipartidismului. Sistemul dualist de partide se coreleză și cu alte moduri de scrutin și, în plus, se întâmplă ca scrutinul majoritar cu un singur tur să nu implice bipartidismul. În linii mari, însă, opera lui Douglas Rae confirmă constatăriile "legice" ale lui Duverger.

Dar criticul cel mai neîndurător al

lui Duverger a fost Georges Lavau în cartea sa *Partide politice și realități sociale*. Delimitările lui Lavau nu sunt atât de ordin statistic, nu contestă deci atât existența regularităților în chestiune, cât explicarea lor de către Duverger. Lavau crede că sistemele de partide sunt în mod fundamental rezultatul sociologiei și al istoriei, modul de scrutin fiind apreciat ca un factor absolut mărunț, insignifiant chiar (*une bien petite chose*)¹¹⁷. Rezultatul acestei critici, întemeiate, s-a văzut cu timpul. Duverger acceptând-o în ediția a 8-a a *Partidelor politice* din 1973 unde el nuantează în felul următor: "De fapt, acțiunea sistemelor electorale ar putea fi comparată cu aceea a unei frâne sau a unui accelerator: cutare regim electoral facilitează multiplicarea partidelor, produsă de acțiunea altor factori; cutare alt regim îi este un obstacol; etc. Dar modurile de scrutin nu joacă un rol motor propriu: realitățile naționale, ideologii și mai ales structurile socio-economice au în general acțiunea cea mai hotărâtoare în această privință."¹¹⁸ Este destul de cert că lucrurile stau astfel: sistemele de partide depind în chip esențial de condițiile sociale și istorice. Cu toate acestea, trebuie reținut că modurile de scrutin, care definesc regulile după care se efectuează încredințarea puterii politice, au și ele cota lor de influență, deloc neglijabilă, indiscutabilă importantă.

Este însă aproape imposibilă abordarea chestiunii sistemelor de partide fără a se face referință la un studiu realmente ieșit din comun: *Sisteme de partide și modele de guvernare în democrațiile occidentale*, al cărui autor este Jean Blondel¹¹⁹. Analiza lui Blondel reclamă necesitatea a cinci variabile de bază: numărul de partide, importanța lor relativă, fundamentele lor ideologice, natura socială a clientelei lor, caracteristicile privitoare la organizarea și conducerea lor. Dar, din rațiuni de ordin practic, politologul este nevoit să-și limiteze analiza consacrată sistemelor de partide din democrațiile occidentale la

SISTEMELE DE PARTIDE ÎN DEMOCRAȚIILE OCCIDENTALE

primele trei variabile. Blondel explică motivele pentru care a trebuit să renunțe la ultimii doi indicatori: "cu mici exceptii, partidele occidentale sunt partide de mase "legitime", cu conducere și organizare stabila și regulată. Conducerele de tip "charismatic" sunt rare (...). Partidele occidentale tind ineluctabil să aibă o clientelă națională pe care caută să o păstreze și să o lărgescă făcându-se protagoniștii unor imagini "generale": diferențele au mai puțin de a face cu structurile decât cu imaginile."¹²⁰ Numai primele trei variabile au de spus ceva diferit de la țară la țară sau de la un grup de state la altul, valorile comune ale ultimilor doi indicatori neputând releva diferențe specifice. Analiza a avut în vedere situația din 15 țări europene și din 4 țări cu democrație de tip anglo-saxon din afara Europei (Statele Unite, Canada, Australia și Noua Zeelandă).

Numărul de partide

Luând mai întâi în calcul procentajul de voturi obținute de cele două

partide mai importante din fiecare țară supusă analizei, Jean Blondel observă că statele occidentale pot fi împărțite în patru grupe distincte. Pentru a fi sigur de rezultate, politologul a cercetat situația pe 21 ani, stabilind abia apoi un procentaj mediu total al celor două partide mai importante. Stabilirea acestui procentaj mediu era foarte importantă, deoarece, în ciuda remarcabilei stabilități în timp a rezultatelor electorale dintr-o țară democratică, apar totuși variații semnificative de la o consultare la alta; în Marea Britanie, de exemplu, Partidul Conservator și Partidul Laborist câștigau împreună alegerile din 1945 cu nu mai puțin de 97,6% din sufragiile exprimate, pentru ca 19 ani mai târziu voturile cumulate ale celor două partide să totalizeze 87,5%, înregistrându-se astfel o scădere de 10 procente (în treacăt fie spus, diminuarea avea să se accentueze cu timpul, ajungând în 1970 la 75% și în 1983 la 70%; astăzi, aproximativ 1/3 din sufragiile exprimate sunt în afara bipartidismului). Situația rezultată se prezintă astfel:

Grupa I	Grupa II	Grupa III	Grupa IV
Statele Unite	99	Germania Fed.	80
Noua Zeelandă	95	Luxemburg	80
Australia	93	Canada	79
Regatul Unit	91	Belgia	78
Austria	89	Irlanda	75
		Danemarca	66
		Suedia	66
		Norvegia	64
		Italia	64
		Olanda	62
		Islanda	62

Țările din prima grupă pot fi definite, conform scorului obținut, ca fiind țări bipartide, deși cazul Austriei, al Marii Britanii și cel al Australiei sunt un pic ambigui. Țările din cea de-a doua grupă, caracterizate de un total mediu al sufragiilor pentru primele două partide cuprins între 3/4 și 4/5 din numărul voturilor exprimate, par - conform acestei variabile - să constituie sisteme tripartide; faptul însă că al treilea partid joacă - așa

cum vom vedea analizând următoarea variabilă - un rol mult mai puțin important îl determină pe Blondel să numească această situație cu o sintagmă plastică dar exactă: sistemul "două partide și jumătate". Grupele a III-a și a IV-a, unde 4-6 partide joacă roluri semnificative în viața politică, dau formula sistemului multipartid; trebuie însă precizat că între sistemele partidiste ale acestor două grupe există și o altă deosebire (pe care o va

impune variabila următoare) pe lângă cca. a scorului electoral al principalelor două partide.

Puterea relativă a partidelor

Analizând această variabilă în cadrul primei grupe, Blondel constată un lucru aparent surprinzător: deși între unele țări, ca, de pildă, S.U.A. și Austria, există multiple deosebiri în structura lor socială, comportamentul electoral al populațiilor respective este extrem de apropiat, în sensul că preferințele politice ale cetățenilor din cele două țări pentru primele două partide sunt sensibil egale. Ipoteza explicativă a cercetătorului este aceea că în societățile democratice în care regulile jocului electoral s-au păstrat timp îndelungat "bipartidismul tinde să provoace egalitatea celor două partide; aceasta se traduce printr-o evoluție pendulară în jurul unui punct de echilibru"¹²¹. Diferența mijlocie, pentru țările din prima grupă, între cel dintâi și cel de-al doilea partid este de 1,6 procente.

Acst indicator, al diferenței medii între procentajul de voturi al primului partid și al următorului clasat, este, în cazul țărilor din grupa a II-a, de 10,5, adică un decalaj semnificativ. Apoi, aceste diferențe apar la fiecare consultare electorală, fiind deci permanente sau de lungă durată. Dar cea mai importantă caracteristică, rezultată cumva chiar din această diferență, este că pe eșchierul politic al acestor țări apare un al treilea partid, considerabil mai slab însă decât primele două. Este motivul care-l determină pe Blondel de a nu numi acest sistem tripartid, ci "două partide și jumătate". Peste toate acestea, chestionând strict această situație, pe care imaginația politologică o poate prevedea, Blondel constată o "lacună a realității politice": sistemul tripartid, în care trei partide să aibă o pondere electorală comparabilă, n-a existat și nu există. Ipoteza explicativă a cerceta-

torului merită, credem, reînțută: "s-ar părea că un regim cu trei partide egale este o formulă instabilă. Un punct de echilibru există când cele trei partide sunt inegale, nu când sunt egale"¹²².

Pentru cea de-a treia grupă, a țărilor în care primele două partide dețin aproximativ 2/3 din sufragiile exprimate, există o altă trăsătură comună pusă în evidență de această variabilă: pretutindeni apare un partid dominant (a cărui "culoare" este diferită de la o societate la alta: în cele trei țări scandinave partidul dominant este cel socialist/social-democrat, dar în Islanda Partidul Conservator este cel dominant). Concluzia lui Blondel este următoarea: "Alături de sistemele bipartide și de sistemele "două partide și jumătate", se găsesc sistemele multipartide cu partid dominant (s.n.), sisteme care sunt la fel de stabile și în "echilibru" ca și cele două dinainte."¹²³

Cea de-a patra grupă, pe lângă trăsătura comună a celor 50 procente electorale acordate principalelor două partide, mai are o caracteristică, de data aceasta din punctul de vedere al importanței relative a partidelor: aici nici o formațiune politică nu obține la alegeri o majoritate conformată de voturi (de cel puțin 40% din sufragii) și, în consecință, nici un partid nu este dominant. Avem de-a face, deci, cu ceea ce Blondel numește sistemul multipartid "pur". Țările din această grupă sunt apreciate la fel ca și cele dinainte, adică democratice și stabile politic.

Trebuie subliniat încă o dată că situațiile politice de cele patru grupe sunt certamente stabilă (studiu a vizat o perioadă destul de lungă pentru a permite această concluzie) și reprezentative pentru țările democratice.

Ideologiile și sistemele de partide

Așa cum am mai arătat, pozițiile ideologice ale partidelor nu sunt ușor de definit. Sunt țări (Statele Unite, Irlanda) în

SISTEMELE DE PARTIDE ÎN DEMOCRAȚIILE OCCIDENTALE

care partidele cu importanță în viața politică nu corespund sau corespund rău cadrelor ideologice îndătinate; Franța oferă exemplul unui partid "conservator", U.D.R., de un gen special, până într-acolo încât nu poate fi mai niciodată în consonanță cu celelalte partide conservatoare; aproape fiecare din țările multipartide

posedă un partid de un tip aparte, ireductibil la tipurile unei familii ideologice cunoscute. Anumite aproximări sunt deci inevitabile. Cu toate acestea, o panoramă ideologică a partidelor din democrațiile occidentale este nu numai posibilă, ci și revelatoare, așa cum o concepe Jean Blondel (v. figura de jos).

	Comuniști	Socialiști	Liberali/ Radicali	Agrarieni	Crestini	Conservatori
Grupa I: Bipartide						
- Statele Unite			P P			
- Noua Zeelandă	P	a				P
- Australia	P	a				P
- Regatul Unit	P	a				P
- Austria	P	a			P	
Grupa II: Două partide și jumătate						
- Germania Federală	P	m	P			
- Belgia	P	m	P			
- Luxemburg	P	m	P			
- Canada	m	P				P
- Irlanda	m	P				P
Grupa III: Multipartide cu partid dominant						
- Danemarca	P	m/M	m			m/M
- Norvegia	P	m	m	m		m/M
- Suedia	P	m/M	m			m/M
- Islanda	m/M	m/M	M			P
- Italia	M	m	m	P		m
Grupa IV: Multipartide pure						
- Olanda		M	m	M		m
- Elveția		M	M	M		m
- Franța (înainte de 1958)	M	m/M	m	m		M
- Finlanda	M	M	m	M		m

Legendă:

P: partid puternic (40% din voturi)

M: partid mijlociu (peste 20% din voturi)

m/M: partid intermediar între mijlociu și mic (aprox. 15% din voturi)

m: partid mic (sub 10% voturi)

a: alt partid mai mic.

Tările din prima grupă (cele cu bipartidism "pur") sunt în general destul de omogene în privința modului în care forțele politice sunt poziționate ideologic (cu o singură excepție, cea a Statelor Unite, care are însă o evidentă logică internă). Toate sunt însă foarte echilibrate în "balanță" ideologică și, implicit, din punct de vedere politic. Patru din cele cinci țări au un partid socialist puternic și un partid conservator (sau creștin) dimensionat la fel; al treilea partid este un mic partid de centru, cu o poziție ideologică - în unele cazuri - mai greu de definit.

În ceea ce privește țările din grupa secundă, se poate constata mai întâi că ele sunt de două tipuri: țări în care balanță politică este formată între centru-stânga și centru-dreapta, la centru găsindu-se de fiecare dată un mic partid, și țări în care cele două principale partide sunt "deplasate" spre dreapta cu "un interval" și unde spațiul vacant de centru-stânga este ocupat de un mic partid. Există, deci, pe de o parte, o situație în care stânga este destul de puternică și centrul este relativ slab, și, pe de altă parte, o altă situație în care stânga este slabă și centrul este puternic, ambele în contrabalans cu o dreaptă bine definită și puternică. Aceasta, dreapta puternică, este însă o trăsătură comună tuturor acestor țări; contrabalansarea acestia se realizează deci la centru și la centru-stânga prin două partide, unul puternic și celălalt slab. Principiul echilibrului vectorilor politici are deplină aplicabilitate în cadrul acestei grupe.

Printre sistemele multipartide cu partid dominant există de asemenea două tipuri ideologice: sisteme în care partidul puternic se află la centru-stânga iar celelalte partide ocupă spațiul de la centru la dreapta, pe de o parte, și sisteme în care partidul puternic se găsește la dreapta și celelalte partide sunt distribuite simetric pe scara ideologică, adică de la centru la stânga. Țările multipartide cu partid dominant au deci fie o stângă divizată cu

un partid comunist semnificativ (mediu sau sub-mediu ca pondere electorală), fie o dreaptă divizată cu un partid agrar în plus, ceea ce contribuie la creșterea numărului de tendințe. Partidul dominant este deci fie la dreapta fie la stânga. El nu este însă niciodată la centru. Distribuția partidelor pe eșchierul politic așa cum este ea consfințită electoral confirmă aceeași logică internă a echilibrului sistemic: când partidul dominant se află la stânga, celelalte partide se plasează pe spațiul de la centru la dreapta, și viceversa.

Pentru ultimul grup de țări (multipartide "pure"), formațiunile politice acoperă tot, sau aproape tot, orizontul ideologic și nici una nu obține mai mult de un sfert din sufragiile exprimate. Aici există loc pentru toate tendințele ideologice: de la conservatism și democrație creștină, trecând prin liberalism, până la socialism și comunism. Diseminarea partidelor pe eșchierul ideologic într-o manieră cumva egală mărturisește ea însăși despre mecanismul homeostaziei politice care caracterizează și țările din această grupă.

În urma acestor constatări, se cuvine încă o dată subliniat că anumite sisteme politice imaginabile teoretic nu există în fapt. Sistemul tripartid în sens strict nu există în realitate, nici sistemul bipartidist în care cele două partide să fie inegale, și nici sistemul multipartid în care partidul dominant să fie la centru. "Tipurile de sisteme de partide care există în democrații occidentale - constată Jean Blondel - sunt aşadar într-un număr limitat. Hora-rele sunt marcate. La originea acestei panorame relativ limitate nu stă numai structura socială, ci și, evident, anumite forțe interne."¹²⁴

Trebue deci să ruijui nu numai asupra condițiilor pluralismului politic instituționalizat, care fac posibile partidele, ci și asupra logicii structurii politice reprezentate de partidele politice, căci, iată, există confirmarea că în acest sistem funcționează o reglare naturală care

SISTEMELE DE PARTIDE ÎN DEMOCRAȚIILE OCCIDENTALE

impune anumite constante, anumite reguli și ritări. Formațiunile partizane funcționeză deci în cadrele numai ale cătorva structuri pentru că numai acestea dovedesc viabilitatea și fiabilitatea necesare, doar ele asigurând echilibrul politic al societăților democratice. Celelalte sisteme ar putea fi, până la proba contrară, non-democratice (sa ne imaginăm, de pildă, un sistem bipartid în care cele două partide ar fi masiv inegale: este evident că partidul aflat la putere, controlând hegemonic guvernarea, l-ar strivi pe celălalt) sau non-funcționale, instabile (de exemplu, un multipartidism cu un partid dominant la centru ar crea un dezechilibru politic inevitabil: celelalte partide, găsindu-se la stânga și la dreapta deopotrivă, n-ar putea să constituie o opoziție viabilă, pentru că disputa lor ar fi mai puternică; s-ar părea ori că electoratul "simte" această primejdie, din moment ce opțiunile lui echilibrează întotdeauna lucrurile, ori că partidele însăși o "simt", replindu-se pe axa stânga-dreapta în aşa fel încât rezultanta vectorilor politici ai guvernării și rezultanta vectorilor politici ai opoziției să

fie în necesarul echilibrului democratic).

În concluzie, cele patru sisteme de partide sunt deopotrivă și în mod general democratice și stabile (există, din 1945 începând, un singur caz de schimbare indiscutabilă, cel al Republicii Federale Germanie; această țară, care era multipartidă "pură" în 1949, are astăzi un alt sistem; dar acest lucru, după cum au arătat analiștii politici, nu trebuie să mire, căci acest stat a trebuit să se reconstruiască politic în mod complet după război și, mai nou, a cunoscut în plus și experiența unificării, cărcia sistemul de partide german i-a rezistat însă foarte bine, suferind doar o vagă modificare). Faptul că numai aceste grupe structurale există în societățile democratice capătă însă un neașteptat aspect normativ, căci pare-se că nu există democrație în afara acestor patru sisteme de partide. Probabil că Jean Blondel viza și această idee atunci când își încheia studiul cu concluzia că "cele patru grupe structurale constituie puncte de echilibru spre care țările tind într-o manieră evasă-automată, dar după o evoluție destul de lungă" ¹.

Note și bibliografie

1. Cazul democrației ateniene, bazată nu pe partide, ci pe tragerea la sorti a magistraților, rămâne, desigur, o referință în teoria democrației, fără relevanță însă pentru societățile de tip modern. Chiar dacă unii se mai întrebă asupra unei asemenea posibilități - cum o face, bunăoară, Elizabeth Kiss în studiul "Democracy without Parties" (Dissent, Spring, 1992) - întrebarea este mai întotdeauna retorică, nu însă fără o minimă justificare. Elizabeth Kiss remarcă faptul, inedit în istoria democrației, că reconstrucția politică a societăților postcomuniste este centrală într-un mod prea exclusiv pe societatea civilă. Or, arată autoarea, dacă acest lucru era necesar în prima fază de emergență a vieții politice din țările central și est-europene, persistența lui poate pune în pericol viitorul democratic al acestor societăți.
2. Hans Kelsen, *La démocratie*, în *Economica*, 1988 (reditare), p. 31.
3. William Nisbet Chambers, Walter Dean Burnham, *The American Party Systems. Stage of Political Development*, London, Oxford University Press, 1967, p. 240.
4. Idem, p. 241.

5. Max Weber, *Le Savant et la politique*, Ed. UGE, Paris, p. 141.
6. *De la Démocratie en Amérique*, Union Générale d'Editions, 1963, p. 109.
7. Pierre Avril, *Essais sur les partis*, Paris, Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1986, p. 43.
8. *Idem*.
9. Raymond Aron, *Démocratie et totalitarisme*, Paris, Gallimard, 1965, p. 98.
10. Andrea Manzella, "Le crépuscule d'une partitocratie" (*Pouvoirs*, Le Parlement, no 64, PUF, p. 157).
11. O interpretare tehnică a situației apărute în Italia o oferă Pierre Martin în cartea sa recentă *Les systèmes électoraux et les modes de scrutin* (Montchrestien, Paris, 1994, p. 138): noua situație politică din peninsula se datorază "adoptării unui mod de scrutin mixt" inadecvat, căci "ilustrează pericolele pentru stabilitatea politică a unui mod de scrutin de factură preponderent majoritară într-un sistem politic cu multipartidism exacerbat. Presunca sistemului electoral conduce forțe politice cu opțiuni incomparabile să lege alianțe electorale de circumstanță căre riscă să se rupă îndată după alegeri. Partidele moderate de stânga sau de dreapta trebuie să purceadă la alianțe electorale cu parteneri extremiști în compania căror ele nu pot să guverneze în mod durabil. Astfel, partidul moderat al unei coaliții căștigătoare ajunge, după un timp mai lung sau mai scurt, să rupă alianța sa cu partenerul mai extremist (inițiativa rupturii putând să vină deopotrivă și de la acesta din urmă) și să caute sprijin parlamentar mai apropiat politicii pe care dorește s-o ducă, fără a-l găsi însă întotdeauna."
12. Alain, *Propos sur les pouvoirs*, PUF, 1985, p. 213.
13. Pierre Avril, *op. cit.*, p. 62.
14. Roberto Michels, *Les partis politiques. Essai sur les tendances oligarchiques des démocraties*, Flammarion, 1971, p. 296.
15. Maurice Duverger, *Les partis politiques*, Librairie Armand Colin, 8-e édition, 1973, p. 462.
16. S.Eldersveld, *Political Parties. A Behavioural Analysis*, Chicago, Rand McNally, 1964, p. 526-527.
17. Apud Alfred Grosser, "L'Etat des partis", în *Idéologies, partis politiques et groupes sociaux*, Etudes réunies par Yves Meny, 1989, Presses de la Fondation Nationale de Sciences Politiques.
18. Corneliu Zelea Codreanu, *Cărticica sefului de cuib*, 1937, p. 95.
19. Este cazul intelectualilor români din anii '30 citate mai înainte, dar și ai altora, cu impact mult mai mare. Nichifor Crainic, bunăoară, în cartea sa *Orthodoxie și etnocratie* din 1937 scria: "Așa-zisa suveranitate populară, anonimă și fără răspundere, cu care a lucrat democrația s-a dovedit o minciună și o trădare a intereselor permanente ale românilor; ele nu se pot salva decât printr-un nou tip de organizare a vieții obștești" (p. 189). Sau Mihail Manoilescu, doctrinar al corporatismului de extractie mussoliniană și al monopartidismului, care a publicat, tot în 1937, la Paris o carte intitulată *Le parti unique*, carte care a cunoscut apoi o ediție în italiană și una în română (în 1942).
20. A se vedea în acest sens excelentul studiu al lui David Berry "Party Membership and Social Participation" (*Political Studies*, XVII, 2, June, 1969, p. 197-199), în care se arată cu date

SISTEMELE DE PARTIDE ÎN DEMOCRAȚIILE OCCIDENTALE

- pozitive că persoanele care participă la viața unui partid au o mare participare la slujbele religioase și la viața altor asociații voluntare decât persoanele apolitice. Or, astfel stând lucrurile, partidele n-au cum să fie divizori ai societății; dințimpotrivă, oricăr ar părea de ciudat, partidele, în ciuda adversității lor, par a confira persoanelor implicate în ele un plus de socialitate (inclusiv în sensul strict al solidarității).
21. Apud Pierre Avril, op. cit., p. 136.
 22. Pierre Avril, op. cit., p. 134.
 23. Am folosit tipologia lui Jean Blondel din "Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies", în *Revue canadienne de science politique*, 1,2, juin, 1968. Există însă și altele, dar, la rigoare, toate spun același lucru. A se vedea, de pildă, tipologia lui François Borella din *Les partis politiques en Europe* (Editions du Seuil, 1984), care preferă conceptualul de bipartidism pe cel de dualism, pentru considerentul că acesta acoperă mai bine realitatea politică europeană.
 24. Andrea Manzella, op. cit.
 25. Jean Blondel, op. cit., p. 190.
 26. "Nașterea partidelor este deci legată de grupurile parlamentare și de comitetele electorale", scrie Maurice Duverger (op. cit., p. 2).
 27. G.Voicu, "Sistemul de partide în România postcomunistă" (Sfera Politicii, nr. 3, Februarie 1993). Am conceptualizat astfel - "multipartidism cu defect" - situația rezultată din alegerile legislative din țara noastră din octombrie 1992.
 28. Există deja o întreprindere foarte ambicioasă în acest sens: *The New Democracy in Eastern Europe. Party Systems and Political Cleavages* (Edward Elgar, Second Edition, 1993).
 29. Philippe C. Schmitter, "Pericole și dileme pentru democrație" (Polis, nr. 3/1994, p. 164.).
 30. Maurice Duverger, op. cit., p. 2.
 31. De fapt, nu chiar toți cercetătorii sunt de această părere sau, mai bine zis, au fost de această părere. Cercetătorii marxiști se simt sensibil inconfortați de această evidență, întrucât, în ipoteza în care ar accepta-o, ar trebui să acorde democrației parlamentare burgheze oarecare merite libertare, fie și numai pentru că aceasta a permis nașterea partidelor comuniste, situație - ideologic - foarte amburăsată. O spune un autor în bună cunoștință de cauză, în dubla ipostază de fin cunoscător al literaturii politologice în materie și totodată al tuturor aprehensiunilor marxiști: "O astfel de "explicație" (a originării partidelor înăuntrul regimului reprezentativ, ghilimele având doar un rol ironic, persiflant - n.m.) are și o anumită tentă ideologică: toți autorii citați (LaPalombara și Weiner, Max Weber, Maurice Duverger, Moisei Ostrogorski, P.Arighi, P.P. Negulescu - n.m.) leagă apariția și chiar existența partidelor de regimul democratic reprezentativ burghez" (Ovidiu Trăznea, *Probleme de sociologie politică* 1975, Editura politică, București, p. 98).
 32. A.D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România*, Albert Baer, București, 1910.
 33. Aceasta este punctul de vedere al lui Daniel-Louis Seiler exprimat în *Partis et familles politiques* (PUP, 1980) și *De la comparaison des partis politiques* (Economica, 1986).
 34. Ovidiu Trăznea, op. cit.; Ileana Petras-Voicu, *Introducere în sociologia politică*, volumul 1, Casa de editură Transilvania Press, 1994, p. 138.
 35. Jean Blondel, *Political Parties*, p. 33.

36. Daniel-Louis Seiler, *De la comparaison des partis politiques*, p. 34.
37. Op. cit., p. 1.
38. A.D.Xenopol, op. cit., p. 5.
39. Idem
40. Maurice Duverger, *Les partis politiques*, Librairie Armand Colin, 8-e édition, 1973, p. 245-246.
41. Gruparea Tory, care pledă pentru autoritatea regelui asupra parlamentului și pentru prezervarea ordinii sociale și politice existente, își trage numele de la o poreclă irlandeză, un Tory fiind un fel de gangster sau, mai exact, un hoț la drumul mare. Gruparea Whig, care pledă pentru principii liberale și pentru reforme, își trage de asemenea numele de la o poreclă, Whig-ul fiind - aproximativ - un văcar sau un cioban, un paznic de animale. Aceste porecile atribuite reciproc mărturisesc ele însăși nu numai asupra naturii conflictului, ci și asupra - dacă se poate spune așa - metodei de rezolvare a sa, căci lupta devine tot mai mult simbolică, adică verbală.
42. David Hume, *Essais politiques*, Librairie philosophique J.Vrin, 1972, p. 128.
43. Op. cit., p. 137.
44. Jean Blondel, *Political Parties...*, p. 35-36.
45. François Borella, *Les partis politiques en Europe*, Edition revue et corrigée, Editions du Seuil, 1984, p. 35.
46. Daniel-Louis Seillet, *De la comparaison...*, p. 44.
47. Op. cit., p. 45.
48. Alexis de Tocqueville, *De la démocratie en Amérique*, p. 109.
49. François Borella, op. cit., p. 108.
50. Desi anecdotic, evenimentul care a născut cele două noțiuni mentă relatată, fie și numai pentru metaforica sa politologică. Stânga și dreapta au o dată precisă de naștere, anume 28 august 1789, când Adunarea Constituantă a Franței s-a întrunit pentru a dezbată chestiunea arzătoare a veto-ului regal. Pe atunci nu erau elaborate tehnici de votare și, în momentul votării, cineva a avut ideea, aprobată apoi de toți, ca susținătorii și - respectiv - adversarii veto-ului monarhic să se deplaseze la dreapta și - respectiv - la stânga președintelui Adunării. În acest fel, cei care erau pentru și cei care erau contra, delimitându-se net unii față de alții, puteau fi numărați ușor și fără croare. Astfel, dintr-o soluție procedurală inventată ad hoc, adică improvizată și aleatoare (căci locurile ar fi putut fi invărsate), s-au născut două concepțe cu un destin politic și politic de excepție, care aveau să jaloneze nu numai desfașurarea vieții politice franceze, ci și a multor altor state (chiar dacă nu a tuturora).
51. A.D.Xenopol, *Istoria partidelor politice în România*, Albert Baer, București, 1910, p. 298.
52. Apud A.D.Xenopol, op. cit., p. 260.
53. Idem, p. 248.
54. Apud A.D.Xenopol, op. cit., p. 357.
55. Monitorul oficial al Tărei Românești, 15 aprilie 1860, Suplement.
56. A.D.Xenopol, op. cit., p. 404.
57. Op. cit., p. 460.
58. Idem, p. 463.
59. Idem, p. 465-466.
60. "Der Kulturminister, C.A.Rosetti, ist das treibende Element der liberalen Partei,

SISTEMELE DE PARTIDE ÎN DEMOCRAȚIILE OCCIDENTALE

- das Haupt der extremen Radikalen", scrie Regele Carol I în memoriile sale.
61. O scrisoare a principelui Anton de Hohenzollern către Carol I aprecia astfel pe Ghica: "Fürst Ghica scheint sehr conservativer Farburg zu sein"; iar mai departe: "D. Ghica und I.Brătianu, die Haupter der Rechten und Linken".
 62. În Memoriile lui Carol I se poate vedea foarte bine eticheta partizană la numirea noului guvern (din 13 mai 1866): Lascăr Catargi, Moldauér, conservativ; I. Brătianu, Walache, liberal; P. Mavrogheni, Mold., cons.; C.A.Rosetti, Wallache, auserste Linke; I. Constantinescu, Wallache, centrum; General Ghica, Mold., Rechte; Dim. Sturza, Mold., centrum" (p. 55).
 63. Manolache Costache fusese un asemenea adversar, el pledând "pentru restrângerea pe cât se poate a reprezentării naționale, căci nu este cea mai bună lege electorală aceea care dă cel mai mare număr de alegători, deoarece nu se poate impune unei populațiuni un drept politic, când acea populațiune nu are conștiință de acel drept" (*Monitorul Oficial*, 24 iunie 1866, p. 636).
 64. Capii acestei direcții teoretice ar putea fi Lucien W.Pye și Sydney Verba prin lucrarea lor *Political Culture and Political Development*, Princeton, Princeton University Press, 1965.
 65. Un asemenea punct de vedere împărtășește și Philippe Lauvaux, în studiul său *Récurances et paradoxes: une histoire contrapuntique* (în *Pouvoirs, le Parlement*, PUF, no.64, 1993), unde, în buna tradiție a orgoliului francez, respinge modelul britanic de emergență partizană sub motivul că este irelevant pentru țările continentale. Dar modelul suedez (Riksdag-ul constituit în baza Constituției din 1720) cu care își ilustrează ideea nu contrazice decât în formă, nu și în conținut, modelul britanic.
 66. *Political Parties and Political Development*, Princeton, Princeton University Press, 1974.
 67. Hans Kelsen, *La démocratie*, în *Economica*, 1988 (reed 1932).
 68. P.P.Negulescu, *Partidele politice*, Editura Garamond, 1994 (reed 1926).
 69. P.P.Negulescu, op. cit., p. 53.
 70. Op. cit., p.42.
 71. P.P.Negulescu, op. cit., p. 44.
 72. Idem, p. 257.
 73. Jean Blondel, *Political parties*, p. 13.
 74. Samuel H.Beer, *Modern British Politics. A Study of Parties and Pressure Groups*, London, Faber & Faber, 1965, p. 389.
 75. J.LaPalombara & Weiner, *Political Parties and Political Development*, Princeton University Press, 1966, p. 30.
 76. Raymond Aron, *Démocratie et totalitarisme*, Paris, Gallimard, 1965, p. 98.
 77. Apud Maurice Duverger, op. cit., p. IX.
 78. A.D.Xenopol, op. cit. p. 1. Istoricul român mărturisește însă că acestă idee, a totalizării intereselor individuale de către partid, fusese rostită pentru prima oară în țară de Obedeanu în 1908 în cadrul unei conferințe ținute la Ateneu având ca temă "Partidele politice în Tara Româncască până la 1848".
 79. Maurice Duverger, op. cit., p. IX.
 80. Robert Michels, *Les partis politiques. Essai sur les tendances oligarchiques des démocraties*, Flammarion, 1971, p. 296.
 81. Samuel J.Eldersveld, *Political Parties*.

- A Behavioral Analysis, Chicago, Rand McNally, 1964, p. 526.
82. William R.Schonfeld, "Les partis politiques. Que sont-ils et comment les étudier", în *Idéologies, partis politiques et groupes sociaux*, Etudes reunies par Yves Meny, 1989, Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, p. 188.
83. Fr. Borella, op. cit., p. 10.
84. Max Weber, *Le Savant et la Politique*, p. 141.
85. P.P.Negulescu , op. cit., p.52.
86. Roberto Michels, op. cit.
87. Max Weber, *The Theory of Social and Economic Organization*, New York, The Free Press, 1974, p. 407.
88. Maurice Duverger, *Introduction à la politique*, Paris, Gallimard, 1964, p. 183.
89. Dimitrie Gusti, *Opere*, Vol. II, Ed. Academici, 1970, p. §2.
90. Raymond Aron, op. cit., p. 117.
91. Joseph LaPalombara, Weiner, op. cit., p. 6.
92. Maurice Duverger, *Les partis politiques*, p. 18-49, 82-160.
93. Max Weber, op. cit., p. 114.
94. Jean-Louis Quermonne, *Les régimes politiques occidentaux*, Editions du Seuil, Paris, 1986.
95. Ilustrativ este pentru politologii francezi cazul lui Jean-Jacques Servan-Schreiber, care într-o campanie electorală ar fi declarat în fața alegătorilor săi: "Je n'ai pas de programme. Mon programme c'est le vôtre".
96. "Democrația este cel mai prost tip de guvernare, numai dacă le exceptăm pe toate celelalte."
97. P.P.Negulescu, op. cit., p. 45 și respectiv, 47.
98. Lawrence A.Lowell, *Public Opinion and Popular Government*, Longmans, Gree & Co, 1913, p. 70.
99. Edward McChesney Sait, *Political Institutions. A Preface*, New York, Appleton-Century Crofts, Inc., 1938, p. 520.
100. Leon D.Epstein, *Political Parties in Western Democracies*, New York, Praeger, 1967, p. 9.
101. Kay Lawson, *The Comparative Study of Political Parties*, New York, Saint Martin's Press, 1976, p. 3.
102. Kay Lawson, *Political Parties and Linkage. A Comparative Perspective*, New York, Yale University Press, 1980, p. 3.
103. Michel Bongrand, *Le marketing politique*, Paris, P.U.F., 1986, p. 13.
104. P.H.Merkel, *Modern Comparative Politics*, New York, Holt Rinehart & Winston, 1970, p. 105-110.
105. **** Parteiengesetz, Inter Nations, Thenée Druck KG, Bonn, 1978.
106. Jean Charlot, *Les partis politiques*, Librairie Armand Colin, Paris, 1971, p. 45.
107. Alexis de Tocqueville, *De la Démocratie en Amérique*, Union Générale d'Editions, 1963, p. 110.
108. în Georges Gurvitch (coord.), *Traité de sociologie*, tome II, Paris, P.U.F., 1960, p. 24.
109. Maurice Duverger, *Les partis politiques*, p. 84.
110. Otto Kirchheimer, "The Transformation of Western European Party Systems", în J.LaPalombara & Weiner, *Political Parties and Political Development*.

SISTEMELE DE PARTIDE ÎN DEMOCRAȚIILE OCCIDENTALE

111. Daniel-Louis Seiler, *Politique comparée*, Paris Armand Colin, 1982.
112. Maurice Duverger, *Les partis politiques*, p. 245.
113. *Idem*, p. 245-246.
114. *Idem*, p. 234.
115. *Idem*, p. 235.
116. Douglas W.Rae, *The Political Consequences of Electoral Laws*, New Haven, Yale University Press, 1967.
117. Georges Lavau, *Partis politiques et réalités sociales*, Paris, Armand Colin, 1953.
118. Maurice Duverger, *Les partis politiques*, Paris, Armand Colin, 8-e édition, 1973, p. 236.
119. Jean Blondel, *Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies*, in *Revue canadienne de science politique*, 1, 2, juin 1968, p. 183-190.
120. *Idem*, p. 183.
121. *Idem*, p. 185.
122. *Idem*, p. 186.
123. *Ibidem*.
124. *Idem*, p. 190.
125. *Idem*, p. 190.